

Community-led Urban Strategies in Historic Towns (COMUS)

Funded
by the European Union
and the Council of Europe

EUROPEAN UNION

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

Implemented
by the Council of Europe

**«Համայնքի կողմից իրականացվող քաղաքաշինական
ռազմավարություններ պատմական քաղաքներում»
(COMUS) ծրագիր**

**Ժառանգության գնահատման զեկույց
Հ Ա Յ Ա Ս Տ Ա Ն
(լրամշակվել է փետրվար 2017 թ.-ին)**

1.1 ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԸ

Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությունը՝

Ընդունվել է 1995 թ. հուլիսի 5-ին՝ համաժողովրդական հանրաքվեի արդյունքում: 2005 թ. նոյեմբերի 27-ի, 2015 թ. դեկտեմբերի 6-ի համաժողովրդական հանրաքվեի արդյունքում ընդունվել են Սահմանադրական փոփոխությունները:

Կառավարման համակարգը՝

Հանրապետության Նախագահը պետության գլուխն է:

Հանրապետության նախագահը հետևում է Սահմանադրության պահպանմանը: Հանրապետության նախագահն ընտրվում է յոթ տարի ժամկետով:

Գործադիր իշխանությունը՝

Գործադիր իշխանության բարձրագույն մարմինը կառավարությունը է:

Կառավարությունն իր ծրագրի հիման վրա մշակում և իրականացնում է պետության ներքին և արտաքին քաղաքականությունը: Կառավարությունն իրականացնում է պետական կառավարման համակարգի մարմինների ընդհանուր ղեկավարումը:

Հանրապետության նախագահը նորընտիր Ազգային ժողովի լիազորությունների ժամկետն սկսվելուց հետո անհապաղ վարչապետ է նշանակում խորհրդարանական մեծամասնության ներկայացրած թեկնածուին:

Օրենսդիր իշխանությունը՝

Օրենսդիր իշխանությունն իրականացնում է Ազգային ժողովը: Ազգային ժողովը ժողովրդի ներկայացուցչական մարմինն է: Ազգային ժողովը վերահսկողություն է իրականացնում գործադիր իշխանության նկատմամբ, ընդունում է պետական բյուջեն և իրականացնում է Սահմանադրությամբ սահմանված այլ գործառնություններ: Ազգային ժողովը կազմված է առնվազն հարյուր մեկ պատգամավորից: Ազգային ժողովը կազմված է առնվազն հարյուր մեկ պատգամավորից: Ազգային ժողովն ընտրվում է համամասնական ընտրակարգով: Ազգային ժողովն ընտրվում է հինգ տարի ժամկետով: Վերջին ընտրությունները տեղի են ունեցել 2012 թ., մայիսին: Հաջորդ ընտրությունները նախատեսվում են 2017 թվականի ապրիլի 2-ին:

Ղատական իշխանությունը՝

Հայաստանի Հանրապետությունում արդարադատությունն իրականացնում են միայն դատարանները՝ Սահմանադրությանը և օրենքներին համապատասխան:

Հայաստանում ընդհանուր իրավասության դատարաններն են՝ առաջին ատյանի, վերաքննիչ դատարանները և վճռաբեկ դատարանը: Գործում են նաեւ տնտեսական, զինվորական, ինչպես նաեւ օրենքով նախատեսված այլ դատարաններ:

Վարչատարածքային բաժանումը՝

Հայաստանի Հանրապետությունը բաժանված է 10 մարզի՝ Արագածոտնի, Արարատի, Արմավիրի, Գեղարքունիքի, Կոտայքի, Լոռու, Շիրակի, Սյունիքի, Տավուշի, Վայոց ձորի: Մայրաքաղաքը Երևանն է, որն ունի համայնքի կարգավիճակ:

Համաձայն ՀՀ Սահմանադրության՝ Հայաստանի Հանրապետությունը երաշխավորում է տեղական ինքնակառավարումը: Վերջինս իրականացվում է համայնքներում: Ներկայում ՀՀ-ում գոյություն ունեն 793 համայնքներ:

1.2. ԿԱՐՉԱԿԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԸ

Հայաստանի Հանրապետությունում պետական իշխանությունն իրականացվում է Սահմանադրության և օրենքերին համապատասխան՝ օրենսդիր, գործադիր և դատական իշխանությունների բաժանման և հավասարակշռության հիման վրա:

Կառավարությունը մշակում և իրականացնում է Հայաստանի Հանրապետության ներքին քաղաքականությունը: Կառավարության իրավասությանն են ենթակա պետական կառավարման բոլոր այն հարցերը, որոնք օրենքով վերապահված չեն այլ պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմիններին:

Կառավարության քաղաքականությունն առանձին բնագավառներում մշակում և իրականացնում են հանրապետական գործադիր մարմինները՝ Հայաստանի Հանրապետության նախարարությունները և Կառավարությանն առընթեր պետական կառավարման մարմինները:

Հայաստանի Հանրապետության նախարարություններն իրենց գործունեությունն իրականացնում են Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությանը, Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերին և այլ իրավական ակտերին համապատասխան ու դրանցով վերապահված լիազորությունների շրջանակներում:

ՀՀ Կառավարության տարածքային քաղաքականությունն իրականացվում է մարզպետերի կողմից, որոնք համակարգում են գործադիր մարմինների տարածքային ծառայությունների գործունեությունը, բացառությամբ օրենքով նախատեսված դեպքերի:

Երևան քաղաքի տարածքային կառավարման առանձնահատկությունները սահմանվում են օրենքով:

Տեղական ինքնակառավարումն իրականացվում է համայնքներում:

Մարզպետը և համայնքի ղեկավարը ապահովում են մարզի և համայնքի տարածքում պետական մշակութային քաղաքականությունը:

Մարզպետը կազմակերպում է մարզային ենթակայության մշակութային օբյեկտների կառուցումը, պահպանումն ու շահագործումը, հանգստի գոտիների ստեղծումը, նպաստում է ազգային ծեսերի վերականգնմանն ու տարածմանը, ունի մարզի տարածքում գտնվող պատմամշակութային հուշարձանների պահպանության և օգտագործման բնագավառում օրենքով սահմանված լիազորություններ:

Համայնքի ղեկավարը, որպես պարտադիր լիազորություն՝ կազմակերպում և կառավարում է համայնքային ենթակայության մշակութային կազմակերպությունների գործունեությունը, մշակութային օբյեկտների նորոգման և շահագործման աշխատանքները: Որպես կամավոր լիազորություն՝ աջակցում է ազգային արհեստների, ժողովրդական ստեղծագործության և գեղարվեստական ինքնագործունեության զարգացմանը և համայնքի տարածքում գտնվող պատմամշակութային հուշարձանների պահպանությանը:

Մշակութային ժառանգության, շրջակա միջավայրի պահպանության, տարածական պլանավորման մշակման և իրականացման, բնագավառի իրավական դաշտի մշակման և կատարելագործման խնդիրներով զբաղվում են մասնավորապես ՀՀ մշակույթի նախարարությունը, ՀՀ բնապահպանության նախարարությունը, ՀՀ տարածքային կառավարման նախարարությունը, ՀՀ էկոնոմիկայի նախարարությունը, ՀՀ արդարադատության նախարարությունը, ՀՀ ՀՀ քաղաքաշինության պետական կոմիտենը Կառավարությանն առընթեր անշարժ գույքի պետական կոմիտեն:

Մշակութային ժառանգության ոլորտում վերոհիշյալ գերատեսչությունների համագործակցությունն իրականացվում են ՀՀ Նախագահի հրամանագրերով, ՀՀ Կառավարության որոշումներով և կարգերով, ՀՀ վարչապետի որոշումներով ստեղծված միջգերատեսչական հանձնաժողովներում և աշխատանքային խմբերում, որոնցից են՝

- ՀՀ մշակույթի նախարարությանը կից գործող **միջգերատեսչական հնագիտական հանձնաժողովը**.
- ՀՀ տարածքային կառավարման նախարարությանը կից գործող **Հողերի օգտագործման ժամանակավոր սխեմաների համաձայնեցման միջգերատեսչական հանձնաժողովը**.
- ՀՀ կառավարությանն առընթեր քաղաքաշինության պետական կոմիտեին կից գործող **ՀՀ համայնքների (բնակավայրերի) քաղաքաշինական ծրագրային փաստաթղթերի մշակման աշխատանքները համակարգող միջգերատեսչական հանձնաժողովը**.
- ՀՀ բնապահպանության նախարարությանը կից գործող **Բնության հատուկ պահպանվող տարածքների հողերը վարձակալությամբ և (կամ) կառուցապատման իրավունքով տրամադրման միջգերատեսչական հանձնաժողով**:

1.3. ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԸ

Մշակութային ժառանգության բնագավառի իրավահարաբերությունները կարգավորվում են նորմատիվ իրավական ակտերով, ՀՀ Քաղաքացիական օրենսգրքով, ՀՀ Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ օրենսգրքով, ՀՀ Քրեական օրենսգրքով, Հայաստանի Հանրապետության Կառավարության որոշումներով, նորմատիվ-տեխնիկական փաստաթղթերով, տարածական պլանավորման փաստաթղթերով, հայեցակարգերով, նպատակային ծրագրերով, ինչպես նաև գերատեսչական և այլ իրավական ակտերով ու միջազգային պայմանագրերով:

Բնագավառի օրենսդրական դաշտի կատարելագործումն իրականացվում է գործող օրենսդրության մեջ փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու, ինչպես նաև նոր օրենքներ և այլ նորմատիվ իրավական ակտեր ընդունելու միջոցով:

Պատմամշակութային ժառանգության պահպանության ոլորտը կարգավորող օրենքներն ու այլ իրավական ակտերը ներդաշնակ են սեփականության իրավունքի հետ կապված իրավահարաբերությունները կարգավորող Հայաստանի քաղաքացիական օրենսդրության հետ, որով այդ ժառանգության առարկաների սեփականատերերի, օգտագործողների կամ պետական մարմինների համար որևէ առանձնահատուկ կարգավիճակ (արտոնություններ կամ լրացուցիչ իրավունքներ) սահմանված չեն: Որևէ առանձնահատուկ կարգավիճակ (արտոնություններ կամ լրացուցիչ իրավունքներ) սահմանված չեն նաև հարկային օրենսդրությամբ, իսկ մաքսային օրենսդրությամբ նախատեսված են որոշ արտոնություններ մշակութային արժեքներ արտահանող և ներմուծող անձանց համար: Օրենքներով նախատեսվում են լրացուցիչ պարտավորություններ ինչպես պատմամշակութային ժառանգության առարկաների սեփականատերերի ու օգտագործողների, այնպես էլ պետական և տեղական մարմինների ու դրանց պաշտոնյաների համար: Բացի այդ, պատմամշակութային ժառանգության պահպանության ոլորտի օրենքները խախտելու դեպքերի համար նախատեսված է վարչական և քրեական պատասխանատվություն: Ներկայում քննարկվում է Հայաստանի Հանրապետության վարչական իրավախախտումների մասին նոր օրենսգիրքի նախագիծը, որով նախատեսվում է զգալի ավելացնել պատմամշակութային ժառանգության պահպանության ոլորտը կարգավորող օրենսդրության խախտման համար պատասխանատվության ձևերն ու չափերը

Հայաստանի Հանրապետությունը ստորագրել և վավերացրել է միջազգային մի շարք կոնվենցիաներ (տե՛ս. աղյուսակ N1):

Աղյուսակ 1. Եվրոպայի և ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի կոնվենցիաներ, որոնց միացել է Հայաստանի Հանրապետությունը

N	Կոնվենցիայի անվանումը	Ընդունման տարեթիվը	Հայաստանի Հանրապետությունը միացել է
1	«Զինված հակամարտությունների ժամանակ մշակութային արժեքների պաշտպանության մասին», Հաագա	1954 թ.	1993 թ. սեպտեմբերի 5
2	Եվրոպական մշակութային կոնվենցիա, Փարիզ	1954 թ.	1997 թ. փետրվարի 18
3	«Մշակութային արժեքների ապօրինի ներմուծման, արտահանման և սեփականության իրավունքի փոխանցման արգելմանն ու կանխմանն ուղղված միջոցառումների մասին» կոնվենցիա, Փարիզ	1970 թ.	1993 թ. հունիսի 22
4	«Մշակույթի և բնության համաշխարհային ժառանգության պաշտպանության մասին» կոնվենցիա, Փարիզ	1972 թ.	1993 թ. դեկտեմբերի 5
5	«Եվրոպայի ճարտարապետական ժառանգության պահպանության մասին» կոնվենցիա, Գրանադա	1985 թ.,	2009 թ. հունիսի 1
6	«Մշակութային ժառանգության կարևորությունը հասարակության համար» Եվրախորհրդի շրջանակային կոնվենցիա, Ֆարո	2005 թ.	2012 թ.
7	Տեղական ինքնակառավարման մասին Եվրոպական Խարտիա	1985 թ.	2001 թ. դեկտեմբերի 4
8	Տեղական ինքնակառավարման Եվրոպական Խարտիայի լրացուցիչ արձանագրությունը «Տեղական իշխանությանը մասնակցելու իրավունքի մասին»	2009թ	Հայաստանը վավերացրել է 2013թ. մայիսի 13-ին, իսկ ՀՀ ԱԺ ընդունել է 2013թ. հունիսի 19-ին:
9	«Հնագիտական ժառանգության պահպանության մասին» Եվրոպական կոնվենցիա, Լա Վալետա	1992 թ.	2005 թ. հունիսի 18-ին
10	Կենսաբանական բազմազանության մասին կոնվենցիա	1992 թ.	1993 թ. մարտի 31
11	Լանդշաֆտի Եվրոպական կոնվենցիա, Ֆլորենցիա	2000 թ.	2004 թ. փետրվարի 18
12	«Ոչ նյութական մշակութային ժառանգության պահպանման մասին» կոնվենցիա, Փարիզ	2003 թ.	2006 թ. մարտի 21-ին
13	«Մշակութային ինքնարտահայտումների բազմազանության պաշտպանության և խրախուսման մասին» կոնվենցիա	2005 թ.	2007 թ. փետրվարի 27

Աղյուսակ 2. Մշակութային ժառանգության պահպանության բնագավառում ՀՀ օրենքներ.

N	ՀՀ օրենքի անվանումը	Ընդունման տարեթիվը
1	Հողային օրենսգիրք	
2	Քաղաքաշինության մասին	1995 թ. նոյմբերի 6
3	Զենքի մասին	1998 թ հուլիսի 3-ին
4	Պատմության և մշակույթի անշարժ հուշարձանների ու պատմական միջավայրի պահպանության և օգտագործման մասին	1998 թ. 11 նոյեմբերի
5	Մշակութային օրենսդրության հիմունքների մասին	2002 թ. նոյեմբերի 20-ին
6	ՀՀ պետական սեփականություն համարվող և օտարման ոչ ենթակա պատմության և մշակույթի հուշարձանների մասին	2003 թ. ապրիլի 11-ին
7	Զբոսաշրջության և զբոսաշրջային գործունեության մասին	2003 թ. դեկտեմբերի 17-ին
8	Արխիվային գործի մասին	2004 թ. 8-ը հունիսի
9	Մշակութային արժեքների արտահանման և ներմուծման մասին	2004 թ. դեկտեմբերի 6-ին
10	Փաստաթղթի (վավերագրերի) պարտադիր օրինակի մասին	2005 թ հունիսի 4-ին
11	Բնության հատուկ պահպանվող տարածքների մասին	2006 թ. նոյեմբերի 27-ին
12	Ոչ նյութական մշակութային ժառանգության մասին	2009 թ. հոկտեմբերի 8-ին
13	Գրադարանների և գրադարանային գործի մասին	2012 թ. մարտի 21-ին

1.4. ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳ

Վերջին 15 տարիներին ՀՀ տնտեսությունը շարունակական աճի և զարգացման միտումներ է ունեցել: 1991-1993 թվականների տնտեսական խորը անկումից հետո տնտեսական ցուցանիշները մեծացել են ավելի քան 3 անգամ, ինչի արդյունքում ստեղծված ավելացված արժեքն էապես գերազանցել է խորհրդային վերջին տարիների մակարդակը: 1995-2008 թվականներին տնտեսության աճի միջին տարեկան աճը կազմել է 9 տոկոս, իսկ 2001-2007 թվականներին, այն միջինը կազմել է տարեկան 13 տոկոս:

2008-ին Հայաստանում տնտեսական աճի տեմպերը, համեմատած նախորդող տարիների հետ, էապես դանդաղեցին: Արդեն տարվա վերջին եռամսյակում տնտեսությունը սկսեց կրել համաշխարհային ֆինանսատնտեսական ճգնաժամի ազդեցությունը. արդյունքում, տարեկան աճը կազմեց ընդամենը 6.8 տոկոս: Այնուհանդերձ, 2008-ին երկրում ստեղծված նոր արդյունքի կամ եկամուտների մակարդակը, նախորդող տարիների շարունակական աճի արդյունքում, իրական արտահայտությամբ ավելի քան կրկնակի գերազանցեց 2002 թվականի, մոտ 3 անգամ՝ 1995 թվականի և մոտ 1.7 անգամ՝ 1990 թվականի մակարդակները:

Համաշխարհային ֆինանսական ճգնաժամից հետո երկրի տնտեսական աճի կառուցվածքում տեղի ունեցան որակական տեղաշարժեր: Թեև տնտեսական աճի տեմպերը զիջում էին մինչճգնաժամային աճի տեմպերին, սակայն երկրի տնտեսական աճի կառուցվածքում էական դերակատարում սկսեցին ունենալ ավելի

արտադրողական ճյուղերը: Արդյունքում տնտեսական աճին մինչև 2013թ. առավելապես նպաստել են տնտեսության արտահանելի հատվածը՝ արդյունաբերությունը և գյուղատնտեսությունը: Նախաճգնաժամային ՀՆԱ-ի մակարդակը 2013թ. վերականգնվեց՝ ուղեկցվելով տնտեսության բոլոր ճյուղերում վերականգնման ցուցանիշներով՝ բացառությամբ շինարարության:

Տնտեսության վերականգնումը շարունակվել է նաև 2014թ.՝ զիջելով նախորդ տարիների վերականգնման տեմպին: 2014 թ. տնտեսական համեստ աճն ուղեկցվել է ցածր ներքին պահանջարկով և համեմատաբար բարձր արտաքին պահանջարկով: Պայմանավորված հիմնականում արտաքին զարգացումներով, 2014թ. արտահանելի հատվածի աճը դանդաղել է և ՀՆԱ-ի աճը պայմանավորվել է ոչ արտահանելի հատվածի աճով: 2014թ. ՀՆԱ-ն իրական արտահայտությամբ աճել է 3.4 տոկոսով և կազմել 10880 մլն դոլար, իսկ մեկ շնչին ընկնող ՀՆԱ-ն 2014թ. կազմել է 3610 ԱՄՆ դոլար: 2014 թ. ՀՆԱ-ի աճին նպաստել է ծառայությունների ճյուղը՝ աճելով 5,4 տոկոսով:

ՀՀ Կառավարությունը վերանայել է 2008 թվականին ընդունված «Կայուն զարգացման ծրագիրը» (ԿԶԾ)՝ հաշվի առնելով համաշխարհային ֆինանսատնտեսական ճգնաժամով պայմանավորված զարգացումներն ու նոր իրողությունները և հաստատել ՀՀ 2014-2025 թվականների հեռանկարային զարգացման ռազմավարական ծրագիրը (ՀԶԾ), ուր նախանշված են երկրի սոցիալ-տնտեսական զարգացման գերակայությունների ընդհանրական համախումբը, նպատակները, զարգացման հիմնական խոչընդոտները և սահմանափակումները, գերակա նպատակներին հասնելու համար անհրաժեշտ առանցքային բարեփոխումներն ու քաղաքականության գործիքները:

Հանդիսանալով ՀՀ Կառավարության գործունեության առաջնային ուղեցույցը՝ ՀԶԾ-ն հիմնված է հետևյալ չորս գերակայությունների վրա՝ զբաղվածության ընդլայնում, մարդկային կապիտալի զարգացում, սոցիալական պաշտպանության համակարգի բարելավումը, կառավարման համակարգի ինստիտուցիոնալ արդիականացումը:

Կշարունակվի նախորդ տարիների ընթացքում մշակույթի ոլորտում պետության կողմից իրականացված մշակութային նյութական և ոչ նյութական արժեքների պահպանումը, ոլորտի կադրերի որակի և նրանց սոցիալական վիճակի բարելավումը, մշակութային ժառանգության մատչելիության ապահովմանը նպատակաուղղված բազմաթիվ միջոցառումների իրականացումը, այդ թվում մշակութային զբոսաշրջությանը նպաստող նպատակային միջոցառումների խթանմանը:

Համաձայն ՀԶԾ-ի պատմամշակութային հուշարձանների ընդգրկումը զբոսաշրջության երթուղիներում և տարաբնույթ միջոցառումների կազմակերպումն ու արհեստագործական կենտրոնների հիմնումը համարվում են այս ուղղության հիմնական խնդիրները: Մասնավորապես՝ 2014-2025 թթ. ծրագրվում է իրականացնել 1000-1500 հուշարձանների և հնագիտական վայրերի մոնիթորինգ, ինչի արդյունքում պետք է սահմանվեն հուշարձանների վերականգնման առաջնահերթություններ և օգտագործման ձևի ու կարգի հստակ նկարագրեր: Մոնիթորինգի արդյունքում պետք է ներդրվի նաև պատմամշակութային հուշարձանների կադաստրի վարման կարգ: Համաձայն նախնական գնահատականի՝ ակնկալվում է տարեկան

իրականացնել 10-ից 15 հուշարձանների վերականգնման աշխատանքներ (ամրակայում, բարեկարգում), ինչպես նաև տարեկան 15-ից 20 հուշարձաններ և հնագիտական վայրեր ընդգրկել զբոսաշրջության երթուղիներում:

Զբոսաշրջության զարգացման արդյունքում կզարգանան այն տարածաշրջանները, որոնք ունեն ոլորտի զարգացման համար համապատասխան ներուժ (ռեկրեացիոն ռեսուրսներ, պատմամշակութային և բնության հուշարձաններ և այլն):

2.0 ՀԱՏՈՒԿ ՏԵՂԵԿԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆ

2.1 ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԵՎ ԲՆՈՒԹՅԱՆ ԺԱՌԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ԱՍՏԻՃԱՆՆԵՐԸ.

Մշակութային և բնության ժառանգության պահպանության և օգտագործման բնագավառի կառավարման օղակներն են՝

- Հայաստանի Հանրապետության Կառավարությունը.
- պետական կառավարման հանրապետական (մշակույթի, բնապահպանության նախարարություններ, ՀՀ կառավարությանն առընթեր քաղաքաշինության պետական կոմիտեն), տարածքային (մարզեր) կառավարման մարմինները.
- տեղական ինքնակառավարման մարմինները:

ՀՀ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՆ ապահովում է մշակութային ժառանգության պահպանության և օգտագործման բնագավառում պետական քաղաքականության իրականացումը. հաստատում է պատմության և մշակույթի ու բնության հուշարձանների պահպանության և օգտագործման բնագավառի հանրապետական և մարզային պետական ծրագրերը. ստեղծում է պատմամշակութային ու բնապատմական արգելոցներ և հաստատում դրանց կանոնադրությունները. **բացառիկ դեպքերում** թույլտվություն է տալիս հանրապետական նշանակության հուշարձանները տեղափոխելու և փոփոխելու համար.

ՀՀ ՄՇԱԿՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆԸ մշակույթի ոլորտում պետական լիազոր մարմինն է, որը մշակում ու իրականացնում է ՀՀ Կառավարության քաղաքականությունը մշակույթի և տեղեկատվության բնագավառում: Պետական կառավարման տարածքային մարմինների հետ համատեղ ապահովում է պետական մշակութային տարածքային քաղաքականության իրականացումը: Մշակում է Հայաստանի Հանրապետության մշակութային ժառանգության ստեղծման, պահպանության պաշտպանության, ուսումնասիրության, օգտագործման, հանրահռչակման ծրագրեր, պատմամշակութային ժառանգության հաշվառման, պահպանության, օգտագործման ու համալրման սկզբունքները, կանոնները, չափանիշները /նորմատիվներ/ և չափորոշիչները, հաստատում է հուշարձանների պահպանական գոտիների նախագծերը և սահմանում դրանց պահպանության ռեժիմը: Նշված գործառույթները ՀՀ մշակույթի նախարարությունն իրականացնում է պատմամշակութային ժառանգության ոլորտը համակարգող համապատասխան նախարարի տեղակալի, կառուցվածքային և առանձնացված ստորաբաժանումների միջոցով.

- **Մշակութային ժառանգության և ժողովրդական արհեստների վարչությունը** մշակում է մշակութային ժառանգության պահպանության, հանրահռչակման հայեցակարգերի, ռազմավարության, մշակութային ժառանգությունը կարգավորող իրավական ակտերի և այլ փաստաթղթերի նախագծեր, ինչպես նաև ներկայացնում է առաջարկություններ

գործող փաստաթղթերում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու անհրաժեշտության մասին, ապահովում իրավական ակտերի կիրարկումը, իրականացնում է մշակութային ժառանգության բնագավառի պետական քաղաքականության վերլուծությունը:

- **Պատմության և մշակույթի հուշարձանների պահպանության գործակալություն** կազմակերպում է Հայաստանի Հանրապետության պատմության և մշակույթի անշարժ հուշարձանների ու հատուկ պահպանվող պատմամշակութային տարածքների պետական հաշվառման, պահպանության և օգտագործման գործընթացները: Սահմանված կարգով հաստատում է պատմության և մշակույթի անշարժ հուշարձանների ու հատուկ պահպանվող պատմամշակութային տարածքների պահպանական գոտիների նախագծերը և սահմանում դրանց պահպանության պայմանակարգը (ռեժիմ): Նախարարին կից գործող գիտամեթոդական խորհրդի դրական եզրակացությունն ստանալուց հետո համաձայնություն է տալիս պատմության և մշակույթի անշարժ հուշարձաններ ունեցող բնակավայրերի, դրանց հատվածների հատակագծման, կառուցապատման, ինչպես նաև պատմության և մշակույթի անշարժ հուշարձան հանդիսացող առանձին շինությունների ու համալիրների ամրակայման, վերականգնման, փոփոխման և բարեկարգման նախագծերի վերաբերյալ:

Գործակալությունը կազմված է երկու՝ հուշարձանների ու պատմական միջավայրի պահպանության և օգտագործման ու հուշարձանների վերականգնման, բաժիններից և տարածքային ստորաբաժանումներից 30 աշխատակիցներով:

- **Մշակութային արժեքների պահպանության գործակալությունն** ապահովում է Հայաստանի Հանրապետության տարածքից մշակութային արժեքների արտահանման և Հայաստանի Հանրապետության տարածք ներմուծման օրինականությունը: Ընդունում է որոշումներ ՀՀ տարածքից մշակութային արժեքների արտահանման և ժամանակավոր արտահանման հնարավորության կամ անհնարության մասին:

- **«Մշակութային արժեքների փորձագիտական կենտրոն» ՊՈԱԿ-ը**, որն իրականացնում է շարժական մշակութային արժեքների փորձաքննություն:

- **«Պատմամշակութային արգելոց-թանգարանների և պատմական միջավայրի պահպանության ծառայություն» ՊՈԱԿ-ն** իրականացնում է պետական սեփականություն հանդիսացող պատմական, հնագիտական, ճարտարապետական, մոնումենտալ արվեստի անշարժ հուշարձանախմբերի, հուշարձանների համալիրների, պատմական և բնապատմական միջավայրի, պատմամշակութային հողերի, տեղանքապատկերների /լանդշաֆտների/, մշակութային այլ արժեքների պահպանությունը, ուսումնասիրումը, հանրահռչակումը և օգտագործումը:

- **«Պատմամշակութային ժառանգության գիտահետազոտական կենտրոն» ՊՈԱԿ-ն** իրականացնում է պատմամշակութային արժեք ներկայացնող օբյեկտների հայտնաբերման, հաշվառման, ուսումնասիրման, վավերագրման, վկայագրման, պատմամշակութային հուշարձանների պետական ցուցակների կազմման, պահպանական գոտիների նախագծման և թողարկման, գիտատեղեկատու շտեմարանի կազմման և թվայնացման աշխատանքները, հայկական բազմահատորյակի պատրաստումը, «Հուշարձան» տարեգրքի ստեղծումը, վտանգված և վերականգնվող հուշարձանների պեղումները: Կազմում է հուշարձանների պետական կադաստրը: Իրականացնում է պատմամշակութային ժառանգության բնագավառի կադրերի վերապատրաստում, պատմամշակութային շարժական և անշարժ հուշարձանների նյութաբանական, մարդաբանական և հնէաբանական լաբորատոր

հետազոտությունների իրականացում ու հնագիտական գտածոների վերականգնում, դրանց գրչանկարների պատրաստում. պատմամշակութային, մշակութաբանական և հնագիտական փորձա- քննությունների իրականացում. մշակութային զբոսաշրջության զարգացման ծրագրերի մշակում, պատմամշակութային հուշարձանների մանրակերտերի և հուշանվերների պատրաստում ու իրացում

ՀՀ ԲՆԱՊԱՀՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ բնության ժառանգության ոլորտում /այսուհետ՝ բնության հատուկ պահպանվող տարածքների /ԲՀՊՏ/ պետական կառավարման լիազորված մարմինն է:

Բնագավառում իրականացվող միջոցառումները նպատակաուղղված են բնության հատուկ պահպանվող տարածքների (ազգային պարկերի, արգելոցների, արգելավայրերի, բնության հուշարձանների), կառավարման համակարգի կատարելագործմանը, նոր ԲՀՊՏ-րի ստեղծմանը, պահպանությանը, վերարտադրությանը, գիտահետազոտական ուսումնասիրություններին, ինչպես նաև բնական պաշարների կայուն օգտագործման ուղղությամբ հզորությունների զարգացմանը: (Նկատի ունենալ հուշարձանների օրենքի 18-րդ հոդվածը)

Ներկայումս իրականացվում են ԲՀՊՏ-ի սահմանների ճշգրտման և քարտեզագրման, բնության հատուկ պահպանվող նոր տարածքների ստեղծման, պահպանության և գիտահետազոտական ուսումնասիրությունների համակարգման, ինչպես նաև ոլորտի օրենսդրական դաշտի կատարելագործման աշխատանքներ: Նշված գործառույթները ՀՀ բնապահպանության նախարարությունն իրականացնում է առանձնացված ստորաբաժանման միջոցով՝

- **Կենսառեսուրսների կառավարման գործակալությունը** մասնակցում է էկոհամակարգերի վիճակի գնահատմանը գիտական հիմնավորումների և կանխատեսումների ձևավորմանն ու ծրագրերի իրականացմանը, ըստ տարածագործառնական հատկանիշների՝ էկոհամակարգերի և դրանց կենսապաշարների օգտագործման ու վերարտադրության համար առաջարկությունների ձևավորմանը, ապահովում է էկոհամակարգերի և դրանց կենսապաշարների օգտագործման ու վերարտադրության ոլորտում գիտափորձնական միջոցառումների իրականացումը:

- **Գործակալության նպատակները և խնդիրներն են՝**

ա) Հայաստանի Հանրապետության տարածքում բնական էկոհամակարգերի, ներառյալ անտառների, լանդշաֆտային և կենսաբանական բազմազանության, բուսական ու կենդանական աշխարհի օբյեկտների, բնության ժառանգության գիտական ուսումնասիրության, պահպանության, վերարտադրության և կայուն օգտագործման ապահովումը, ինչպես նաև այդ ոլորտներում պետական քաղաքականության ձևավորմանն ու կառավարմանն աջակցությունը.

բ) էկոհամակարգերի բազմազանության ու դրանց կենսապաշարների պահպանության ու վերարտադրության ապահովումը.

գ) բուսական և կենդանական աշխարհի օբյեկտների հաշվառման, գույքագրման, տեղեկատվական բանկի ու կենսապաշարների կադաստրների ստեղծման ու վարման իրականացման, ապահովումը.

դ) կենսաբազմազանության մոնիտորինգի համակարգի ստեղծման ու իրականացման ապահովումը.

ե) կենդանական և բուսական բնական պաշարների օգտագործման թույլատրելի չափաբանակների հաստատման համար հիմնավորումների ապահովումը.

զ) բնության հատուկ պահպանվող տարածքների պահպանության և կայուն օգտագործման աշխատանքների համակարգումը:

ՀՀ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ԱՈՐԸԹԵՐ ՔԱՂԱՔԱՇԻՆՈՒԹՅԱՆ ՊԵՏԱԿԱՆ

ԿՈՄԻՏԵ քաղաքաշինության ոլորտում պետական կառավարման լիազորված մարմինն է: (Գործառույթների հիմնական ուղղություններն են՝ քաղաքաշինության, ճարտարապետության և շինարարության ոլորտներում պետական քաղաքականության մշակումը, տարածական պլանավորումը, քաղաքաշինական հատուկ կարգավորման օբյեկտներում քաղաքաշինական գործունեության համակարգումը:

Կոմիտեի հիմնական խնդիրներն են՝ երկրի տարաբնակեցման համակարգի հավասարակշռման, տարածաշրջանային զարգացման անհամամասնությունների հաղթահարման, բազմակենտրոն տարածական զարգացման, քաղաքաշինական համակարգերի անվտանգության և զարգացման ապահովումը, բնակավայրերի կայուն զարգացման խթանումը, դրանց ինքնատիպության, գրավչության բարձրացումը, պատմամշակութային միջավայրերի քաղաքաշինական վերազարգացումը (ռեսթիլիտացիան), «կանաչ քաղաքաշինության» սկզբունքի ձևավորումը, բնական և մշակութային լանդշաֆտների ներդաշնակ փոխլրացնող զարգացման ապահովումը, ազգային ճարտարապետության հոգևոր ու մշակութային ավանդույթների պահպանումը:

Հայաստանում Լանդշաֆտի Եվրոպական Կոնվենցիայի իրագործման համար պատասխանատուն քաղաքաշինության պետական կոմիտեն է:

Տարածքային կառավարման մարմիններ են՝ մարզպետարանները /մարզպետարանների աշխատակազմում՝ մշակույթի, քաղաքաշինության և ճարտարապետության հարցերով վարչությունները/կամ բաժինները:

Մարզպետարանները մարզի տարածքում ապահովում են վերահսկողություն հուշարձանների պահպանության ու օգտագործման մասին ՀՀ օրենսդրության պահանջների կատարման նկատմամբ, կազմակերպում են ՀՀ մշակույթի նախարարության համապատասխան ծառայությունների և ստորաբաժանումների ու տեղական ինքնակառավարման մարմինների համատեղ և համաձայնեցված գործունեություն՝ հուշարձանների պահպանության և օգտագործման բնագավառում, միջոցներ ձեռնարկում դրանց պահպանության և օգտագործման նկատմամբ:

Տեղական ինքնակառավարման մարմիններ են՝ քաղաքպետարանները և գյուղապետարանները /դրանց կազմում՝ քաղաքաշինության և ճարտարապետության հարցերով բաժինները, քաղաքի գլխավոր ճարտարապետները/:

Աջակցում են պետական սեփականություն համարվող և չօգտագործվող հուշարձանների պահպանությանը, ապահովում են համայնքի տարածքում գտնվող հուշարձանների պահպանական գոտիներում սահմանված հատուկ ռեժիմի պահանջների կատարումը: Կազմակերպում է տեղական նշանակության հուշարձանների ամրակայման, նորոգման, վերականգնման և տարածքի բարեկարգման աշխատանքները, օրենսդրության սահմանված կարգով կասեցնում է շինարարական գյուղատնտեսական և այլ աշխատանքները, եթե դրանք վտանգում են կամ կարող են վտանգել հուշարձանի ու դրա պահպանական գոտու անվթարությունը: Քաղաքաշինության ոլորտում տեղական ինքնակառավարման մարմինների հիմնական խնդիրներն են՝ տեղական մակարդակի տարածական պլանավորման փաստաթղթերի /համայնքի գլխավոր հատակագիծ և գոտիավորման նախագիծ/ մշակումը, դրանցով սահմանված պահանջներին համապատասխան քաղաքաշինական գործունեության իրականացման ապահովումը: Համայնքի ղեկավարի իրավասությունների թվում է՝ հողերի օտարումը, շինարարության նախագծման համար ճարտարապետահատակագծային առաջադրանքի տրամադրումը,

շինարարության/քանդման թույլտվության տրամադրումը, ավարտված շինարարության շահագործման փաստագրումը և այլն:

Համայնքի ղեկավարը վերահսկում է կառուցապատողներին տրված ճարտարապետահատակագծային առաջադրանքների, բնակավայրերի քաղաքաշինական կանոնադրության պահանջների կատարումը, հողերի և ամրակալված գույքի քաղաքաշինական նպատակային օգտագործումը, ինչպես նաև կանխարգելում, կասեցնում է ինքնակամ շինարարության դեպքերը և օրենքով սահմանված կարգով ապահովում է դրանց հետևանքների վերացումը:

2.2 ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԵՎ ԲՆՈՒԹՅԱՆ ԺԱՌԱՆԳՈՒԹՅԱՆԸ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ՕՐԵՆՍԴՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԴՐԱՆՑ ՓՈԽՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՏԵՔՍՏԵՐԻ ԵՎ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԵՏ

Մշակույթային ժառանգության ոլորտի իրավական կարգավորումն իրականացվում է ըստ **Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության, օրենքների, Հայաստանի Հանրապետության Կառավարության որոշումների, գերատեսչական և այլ իրավական ակտերի և միջազգային պայմանագրերին համապատասխան:**

«ՀՀ Սահմանադրության համաձայն՝ պատմության և մշակույթի հուշարձանները, մշակույթային այլ արժեքները գտնվում են պետության հոգածության և պաշտպանության ներքո:

«ՀՀ քրեական օրենսգիրքը» մշակույթային ժառանգության պաշտպանության խախտումների համար պատասխանատվություն սահմանող ինքնուրույն բաժին կամ գլուխ չի պարունակում, սակայն սահմանվում է պատասխանատվություն պետության կողմից պահպանվող բնության օբյեկտները կամ պատմության և մշակույթի հուշարձանները վնասելու կամ ոչնչացնելու համար համապատասխան հողվածներ:

«ՀՀ քաղաքացիական օրենսգիրքը» սահմանում է օգտագործվող և անտնտեսվար պահվող մշակույթային արժեքները հետ վերցնելու մասին հողված և կարգավորում մտավոր սեփականությանը և հեղինակային իրավունքին վերաբերող հարցերը:

«Մշակույթային օրենսդրության հիմունքների մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքը սահմանում է ՀՀ մշակույթային օրենսդրության խնդիրները, պետական մշակույթային քաղաքականության սկզբունքները, պետական մշակույթային քաղաքականության նպատակները, մշակույթի, այդ թվում՝ մշակույթային ժառանգության պահպանության ոլորտում պետության գործունեությունը, պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների իրավասությունները, մշակույթի և մշակույթային գործունեության ֆինանսավորումը, մշակույթային ոչ առևտրային կազմակերպությունների գործունեության տեսակները, այս բնագավառում միջազգային համագործակցության հիմնական ուղղությունները:

«Պատմության և մշակույթի անշարժ հուշարձանների ու պատմական միջավայրի պահպանության և օգտագործման մասին» ՀՀ օրենքը /1998 թ./ սահմանում է «պատմության և մշակույթի հուշարձաններ» հասկացությունը, հուշարձանների պահպանության և օգտագործման բնագավառի օբյեկտները, սուբյեկտները, հուշարձանների դասակարգումը, հուշարձանների պահպանության և օգտագործման բնագավառում պետական կառավարման ու տեղական ինքնակառավարման մարմինների իրավասությունները, հուշարձանների պետական հաշվառման, ուսումնասիրման, ցուցակների կազմման և հաստատման, հուշարձանների և պատմական միջավայրի պահպանության ապահովման, հետախուզման և հնագիտական պեղումների թույլտվության տրամադրման և իրականացման, հուշարձանների ամրակայման, նորոգման, վերականգնման, տեղափոխման և փոփոխման, դրանց նկատմամբ գույքային իրավունքների, հուշարձան-

ների օգտագործման և պահպանության բնագավառի ֆինանսավորման, անխաթար պահպանության համար պատասխանատվություն ամրագրող դրույթները:

Սույն օրենքի կիրարկումն ապահովելու նպատակով ՀՀ Կառավարությունը հաստատել է «Պատմության և մշակույթի անշարժ հուշարձանների պետական հաշվառման, ուսումնասիրման, պահպանության, ամրակայման, նորոգման, վերականգնման, օգտագործման մասին» և «Պատմության և մշակույթի անշարժ հուշարձանների տեղափոխման և փոփոխման մասին» կարգերը:

«Հայաստանի Հանրապետության պետական սեփականություն համարվող և օտարման ոչ ենթակա պատմության և մշակույթի անշարժ հուշարձանների մասին» ՀՀ օրենքը /2007 թ./ կարգավորում է Հայաստանի Հանրապետության պետական սեփականություն համարվող և օտարման ոչ ենթակա պատմության և մշակույթի անշարժ հուշարձաններն ըստ տիպերի՝

- 1) հնագույն, հին և միջնադարյան ժամանակաշրջանների հուշարձանները՝ իրենց զբաղեցրած և առանձնացված տարածքներով.
- 2) նոր և նորագույն ժամանակաշրջանների հուշարձանները՝ իրենց զբաղեցրած և առանձնացված տարածքներով.

Սույն օրենքի կիրարկումը ապահովելու նպատակով ՀՀ կառավարության որոշմամբ հաստատվել է «Պետական սեփականություն հանդիսացող և օտարման ոչ ենթակա անշարժ հուշարձանների ցանկը»:

ՀՀ պետական սեփականություն համարվող և օտարման ոչ ենթակա պատմության և մշակույթի անշարժ հուշարձանների պետական ցուցակը **ներառում է 18935 հուշարձան՝ 6145 պահպանական միավորով:**

«Մշակութային արժեքների արտահանման և ներմուծման մասին» ՀՀ օրենքի /2004 թ./ խնդիրն է՝ նպաստել Հայաստանի Հանրապետության մշակութային ժառանգության պահպանմանը, կանխել մշակութային արժեքների ապօրինի արտահանումը, ներմուծումը և այդ արժեքների նկատմամբ սեփականության իրավունքի ապօրինի փոխանցումը: Սույն օրենքը սահմանում է մշակութային արժեքների դասերը, մշակութային նշանակության առարկաների տեսակները, մշակութային արժեքների արտահանումը և ներմուծումը կարգավորող և դրանց նկատմամբ հսկողություն իրականացնող պետական մարմինները, մշակութային արժեքների արտահանման և ներմուծման կարգը, մշակութային արժեքների ժամանակավոր արտահանման և ներմուծման կարգը, մշակութային արժեքների սեփականության իրավունքի ապօրինի փոխանցման կանխումը, մշակութային արժեքների համար սահմանվող տուրքը, մշակութային արժեքների արտահանման և ներմուծման մասին օրենսդրության խախտման համար պատասխանատվությունը: Մշակութային արժեքների ներմուծման ու արտահանման ժամանակ մաքսատուրք չի գանձվում:

«Գրադարանների և գրադարանային գործի մասին» /2012 թ./, որը կարգավորում է մշակութային ժառանգության մաս կազմող հնատիպ գրքերի, գրավոր հուշարձանների և պարտադիր օրինակների պահպանության և հանրահռչակման իրավական հիմքերը:

«Հեղինակային իրավունքի և հարակից իրավունքների մասին» ՀՀ օրենքը կարգավորում է հեղինակների իրավունքների առաջացման և օգտագործման հետ կապված հարաբերությունները:

«Արխիվային գործի մասին» ՀՀ օրենքը կարգավորում է Հայաստանի Հանրապետության արխիվային հավաքածուի և արխիվային այլ փաստաթղթերի (անկախ դրանց նկատմամբ սեփականության իրավունքից), համալրման, հաշվառման, պահպանության, օգտագործման, արխիվային փաստաթղթերի պահպանության և հաշվառման, համալրման կարգը, արխիվային փաստաթղթերի մատչելիությունն ու օգտագործումը, պատասխանատվությունը արխիվային գործի մասին ՀՀ օրենսդրությունը խախտելու

համար: Սույն օրենքի կիրարկումը ապահովվում է «Պահպանության ժամկետների նշումով արխիվային փաստաթղթերի օրինակելի ցանկի մասին» և «ՀՀ արխիվային հավաքածուի պահպանության ֆինանսավորման կարգի մասին» ՀՀ Կառավարության որոշումներով:

«Փաստաթղթերի (վավերագրերի) պարտադիր օրինակի մասին» ՀՀ օրենքը կարգավորում է փաստաթղթերի (վավերագրերի) բոլոր տեսակների մշտական պահպանության, հաշվառման, մատենագիտության կազմման և ազգային ժառանգության հանրային օգտագործման առնչությամբ ծագող իրավական և ֆինանսատնտեսական հարաբերությունները:

«Բնության հատուկ պահպանվող տարածքների մասին» ՀՀ օրենքով /2006 թ./ սահմանված են բնության հատուկ պահպանվող տարածքների՝ որպես բնապահպանական, տնտեսական, սոցիալական, գիտական, առողջապահական, ռեկրեացիոն արժեք ներկայացնող էկոհամակարգերի, բնության համալիրների և առանձին օբյեկտների բնականոն զարգացման, վերականգնման, պահպանության, վերարտադրության և օգտագործման պետական քաղաքականության իրավական հիմքերը:

Օրենքով սահմանվում է մոտ 30 հասկացություն, այդ թվում՝ ազգային պարկ, բնության օբյեկտ, բնության հատուկ պահպանվող տարածք, բնության հուշարձան, պետական արգելոց, պետական արգելավայր, լանդշաֆտ և այլն: Մի շարք հասկացություններ համահունչ են «Պատմության և մշակույթի անշարժ հուշարձանների ու պատմական միջավայրի պահպանության և օգտագործման մասին» ՀՀ օրենքի դրույթներին:

«Քաղաքաշինության մասին» ՀՀ օրենքով /1998 թ./ կանոնակարգվում է քաղաքաշինության ոլորտը: Համաձայն օրենքի՝ քաղաքաշինական փաստաթղթերը բաժանվում են երկու խմբի՝ քաղաքաշինական ծրագրային (կամ տարածական պլանավորման) և ճարտարապետաշինարարական փաստաթղթերի:

Քաղաքաշինական ծրագրային (կամ տարածական պլանավորման) փաստաթղթեր են՝

ա) Հայաստանի Հանրապետության տարաբնակեցման և տարածքային կազմակերպման գլխավոր նախագծերը.

բ) Հայաստանի Հանրապետության մարզերի, ինչպես նաև մեկից ավելի համայնքների տարածքներ ընդգրկող տարածքային հատակագծման նախագծերը.

գ) Հայաստանի Հանրապետության բնակավայրերի գլխավոր հատակագծերը.

դ) գոտիավորման նախագծերը.

ե) **բնակավայրերի պատմամշակութային հիմնավորումների, պատմության և մշակույթի անշարժ հուշարձանների պահպանության գոտիների, բնության հատուկ պահպանվող տարածքների նախագծերը.**

զ) **լանդշաֆտային, առողջարանային, ռեկրեացիոն, գործառական այլ համակարգերի տարածքային կազմակերպման, ինչպես նաև արտադրական կարողությունների, ինժեներական, տրանսպորտային, կոմունալ և սոցիալական ենթակառուցվածքների տեղաբաշխման նախագծերը՝** հանրապետության և առանձին վարչատարածքային միավորների կամ դրանց խմբերի համար:

Քաղաքաշինական ծրագրային փաստաթղթերի <ե> և <զ> կետերի կատարումը առնչվում է «Պատմության և մշակույթի անշարժ հուշարձանների ու պատմական միջավայրի պահպանության և օգտագործման մասին» և «Բնության հատուկ պահպանվող տարածքների մասին» ՀՀ օրենքների դրույթների հետ:

Համաձայն օրենքի՝ համայնքի /բնակավայրի/ գլխավոր հատակագիծը տարածքային ռեսուրսների և կառուցապատման փաստացի վիճակի վերլուծության և համալիր գնահատականի հիման վրա հիմնավորում և ամրագրում է համայնքի տարածքային զարգացման ուղղությունները, որոշում է սոցիալական, մշակութային, արդյունաբերական, գյուղա-

տնտեսական, բնապահպանական, ինժեներական և տրանսպորտային համակարգերի տեղադրման ու զարգացման, բնական եւ տեխնածին վտանգավոր երևույթներից տարածքի պաշտպանության, բնական լանդշաֆտների, բնության հուշարձանների, **պատմամշակութային ժառանգության պահպանման միջոցառումները**, հիմնական (բազային) գոտիավորմամբ կանոնակարգում է բնակավայրի (բնակավայրերի) և դրա (դրանց) սահմաններից դուրս քաղաքաշինական գործունեության օբյեկտ հանդիսացող տարբեր նպատակային և գործառական նշանակության հողերի օգտագործման խնդիրները, սահմանում է դրանց նկատմամբ պարտադիր պահանջները և տարածքների իրացման, կառուցապատման հերթականությունը:

«**Շահութահարկի մասին**» ՀՀ օրենքով եկամուտների թվին են դասվում գրականության, արվեստի կամ գիտական աշխատանքի օգտագործման, կամ օգտվելու իրավունքի համար ցանկացած հեղինակային իրավունքից, ցանկացած արտոնագրից, ապրանքային նշանից, նախագծից կամ մոդելից ստացված շահույթը:

«**Գույքահարկի մասին**» Հայաստանի Հանրապետության օրենքով մշակութային կազմակերպությունները և պետական սեփականություն հանդիսացող պատմամշակութային հուշարձանները ազատված են գույքահարկից:

Մշակութային ժառանգության պահպանության ոլորտին առնչվող դրույթներ են ներառում նաև.

- «**Երևան քաղաքում տեղական ինքնակառավարման մասին**» ՀՀ օրենքը,
- «**ՀՀ հողային օրենսգիրքը**»,
- «**ՀՀ ջրային օրենսգիրքը**»,
- «**ՀՀ անտառային օրենսգիրքը**»,
- «**ՀՀ քաղաքացիական օրենսգիրքը**»,
- «**ՀՀ Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ օրենսգիրքը**»
- «**ՀՀ քրեական օրենսգիրքը**»
- «**ՀՀ Մաքսային օրենսգիրքը**»

Ներկայում ՀՀ մշակույթի նախարարության նախաձեռնությամբ իրականացվում են բնագավառի իրավական դաշտի կատարելագործմանն ուղղված գործընթացներ, մասնավորապես՝

- ՀՀ կառավարության կողմից ՀՀ կառավարության 2016 թ. սեպտեմբերի 15-ի N 36 արձանագրային որոշման 8-րդ կետով հավանության է արժանացել «**Պատմամշակութային հուշարձանների պահպանության, օգտագործման և հանրահռչակման 2016-2020 թվականների ռազմավարական ծրագիրը**», որով նախատեսված է իրականացնել 20 միջոցառում, որոնք իրենցից ներկայացնում թե իրավական ակտերի ընդունում (օրենքներ, ՀՀ կառավարության որոշումներ, ՀՀ նախարարի գերատեսչական հրամաններ) և թե բնագավառին զարգացման վերաբերող կոնկրետ ծրագրեր՝ մասնավորապես **Հայաստանի Հանրապետության հնագիտության զարգացմանը նպաստող միջոցառումների (2017-2025 թթ.) ծրագիրը**, պատմության և մշակույթի հուշարձանների պետական ցուցակների համալրում, պատմամշակութային արգելոցների ստեղծում, հուշարձանների տարածքներում տեղեկատվական ցուցանակների նմուշի օրինակելի ձևի հաստատում, պատմության և մշակույթի անշարժ հուշարձանների և պատմական միջավայրի պահպանության և օգտագործման բնագավառի ու զբոսաշրջային ենթակառուցվածքների զարգացման ծրագրերի փոխադարձ կապի ընդլայնում: Հուշարձանների պահպանության և զբոսաշրջության զարգացմանը խթանելու նպատակով ռազմավարությամբ նախատեսվում է իրականացնել արգելոցների ստեղծման աշխատանքներ (7 արգելոցներ մինչև 2020 թ.):

- փոփոխություններ են կատարվում «Պատմության և մշակույթի անշարժ հուշարձանների ու պատմական միջավայրի պահպանության և օգտագործման մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքում, «Հայաստանի Հանրապետության պետական սեփականություն համարվող և օտարման ոչ ենթակա պատմության և մշակույթի անշարժ հուշարձանների մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքում, «Պետական տուրքի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքում և Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ Հայաստանի Հանրապետության օրենսգրքում, Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2002 թվականի ապրիլի 20-ի N 438 որոշման մեջ: «Պատմության և մշակույթի անշարժ հուշարձանների ու պատմական միջավայրի պահպանության և օգտագործման մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի փոփոխությունից հետո նախատեսվում է ընդունել շուրջ 8 իրավական ակտ՝ դրա կիրարկումն ապահովելու նպատակով:

Հաշվի առնելով թանգարանային ոլորտի կարևորությունը և բնագավառի համար անհրաժեշտ նորմատիվ իրավական ակտի բացակայությունը՝ մշակվել և ՀՀ կառավարություն է ներկայացվել «**Թանգարանների և Հայաստանի Հանրապետության թանգարանային ֆոնդի մասին**» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի նախագիծը:

Հայաստանի Հանրապետությունում մշակութային ժառանգության պահպանության և օգտագործման բնագավառում օրենսդրությամբ արգելվում է քաղաքական, գաղափարական, կրոնական, ռասսայական ու ազգային խտրականությունը: Այդ կապակցությամբ հայ ժողովրդի կողմից ստեղծված ժառանգության հետ միասին պետության կողմից պահպանվում են նաև Հայաստանի տարածքում բնակվող ազգային փոքրամասնությունների ստեղծած հուշարձանները և պետական ծրագրերի ու անհատական նախաձեռնությունների միջոցով հնարավորություն է ստեղծվում դրանց պահպանության և վերականգնման համար:

Միջազգային առումով ոլորտի զարգացման համար մեծ կարևորություն է ներկայացնում նաև համագործակցությունը **Միացյալ ազգերի կրթության, գիտության և մշակույթի հարցերով կազմակերպության /UNESCO/, Հուշարձանների և տեսարժան վայրերի միջազգային խորհրդի /ICOMOS, մշակութային ժառանգության պահպանությանը վերաբերող միջկառավարական կազմակերպության /ICCROM/ , թանգարանների միջազգային խորհրդի /ICOM/ հետ:**

2.3. ԱՆՇԱՐՃ ԺԱՌԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ՊԱՀՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՁԵՎԵՐԸ

2.3.1. Հայաստանի Հանրապետության մշակութային ժառանգության պահպանության օրենսդրական ակտերում առկա հուշարձանների պահպանության ձևերը պայմանավորված են հուշարձանների տեսակներով, որոնք առանձնանում են իրենց բնույթով, արժեքայնությամբ և կերպարի պահպանության աստիճանով: «Պատմության և մշակույթի անշարժ հուշարձանների ու պատմական միջավայրի պահպանության ու օգտագործման մասին» ՀՀ օրենքի 6-րդ հոդվածի համաձայն հուշարձանները ըստ բնույթի դասակարգվում են հետևյալ տեսակների.

- հնագիտական
- պատմական
- քաղաքաշինական և ճարտարապետական
- մոնումենտալ արվեստի:

Նոր հայտնաբերված հնագիտական, պատմական, գիտական, գեղարվեստական կամ մշակութային այլ արժեք ունեցող օբյեկտները և դասակարգվում են ըստ տեսակների և փորձագիտական հանձնաժողովի դրական եզրակացությամբ ընդգրկվում նորահայտ հուշարձանների ցուցակում: Անշարժ հուշարձանների պետական ցուցակներում ընդգրկելու համար կազմվում է ՀՀ կառավարության որոշման նախագիծ և ներկայացվում վերջինիս հաստատմանը: Պատմական, գիտական, գեղարվեստական, ազգագրական, ճարտարապետական ու քաղաքաշինական հատուկ արժեք են ներկայացնում պատմամշակութային արգելոցները՝ իրենց շրջակա բնապատմական միջավայրով հանդերձ: Դրանք ստեղծվում են հուշարձաններ ունեցող բնակավայրերի, դրանց հատվածների՝ պատմական կենտրոնների, թաղամասերի, փողոցների բնական և պատմականորեն ձևավորված արհեստական լանդշաֆտների և դրանց պատմական միջավայրերի պահպանության նպատակով:

Ներկայում Հայաստանի Հանրապետությունում գործում են 10 պատմամշակութային արգելոցներ և ընթացքում են ևս 7-ի ստեղծման գործընթացը:

Ըստ արժեքայնության հուշարձանները դասակարգվում են հանրապետական և տեղական նշանակության.

- Հանրապետական նշանակության կարգին են դասվում ժողովրդի պատմության, նրա նյութական և հոգևոր մշակույթի նշանակալի հուշարձանների բարձրարժեք, հնագույն, տիպական կամ հավագյուտ նմուշները:
- Տեղական նշանակության կարգին են դասվում հանրապետության որևէ տարածաշրջանի պատմությունն ու մշակույթը, տեղական առանձնահատկությունները բնորոշող հուշարձանները:

Պատմամշակութային բացառիկ արժեք ունեցող հուշարձանները սահմանված կարգով ընդգրկված են համաշխարհային մշակութային ժառանգության ցուցակում:

Ըստ կերպարի պահպանվածության աստիճանի առանձնանում են նախնական /կամ պատմականորեն ձևավորված/ կերպարը ամբողջական պահպանած հուշարձաններ և կերպարը մասնակի կորցրած հուշարձաններ, իսկ նախնական կերպարը մասնակի կորցրած հուշարձաններն էլ իրենց հերթին բաժանվում են երկու խմբերի

- հուշարձաններ, որոնց նախնական կերպարը կարելի է վերականգնել փաստագրական նյութերի գիտական վերլուծական հիմնավորմամբ.
- հուշարձաններ, որոնց նախնական կերպարը հնարավոր չէ վերականգնել փաստագրական անհրաժեշտ նյութերի բացակայության պատճառով:

2.3.2. Բնության հատուկ պահպանվող տարածքների պահպանության ձևերը

Հայաստանի Հանրապետությունում բնության հատուկ պահպանվող տարածքների համակարգը հիմնականում ձևավորվել է 1950-ական թվականներին: Ներկայում դրանց ընդհանուր մակերեսը կազմում է երկրի տարածքի շուրջ 13.1%-ը:

«**Բնության հատուկ պահպանվող տարածքների մասին**» ՀՀ օրենքի 3-րդ հոդվածի համաձայն՝ բնության հատուկ պահպանվող տարածքները լինում են միջազգային, հանրապետական ու տեղական նշանակության և ունենում են պետական արգելոցների, ազգային պարկերի, պետական արգելավայրերի և բնության հուշարձանների կարգավիճակ:

- **Պետական արգելոցը** էկոլոգիական, գիտական, պատմամշակութային արժեք ներկայացնող առանձնահատուկ բնապահպանական, գեղագիտական հատկանիշներով օժտված տարածք է (ջրատարածք), որտեղ բնական միջավայրի զարգացման պրոցեսներն ընթանում են առանց մարդու անմիջական միջամտության:

ՀՀ-ում կան 3 պետական արգելոցներ:

- **Ազգային պարկը** տարածք է (ջրատարածք), որն ընդգրկում է հատուկ էկոլոգիական, պատմամշակութային և գեղագիտական արժեք ներկայացնող բնական համակարգեր և օբյեկտներ, որոնք բնական ու մշակութային լանդշաֆտների բարենպաստ զուգորդման շնորհիվ կարող են օգտագործվել ռեկրեացիոն, պատմամշակութային ու գիտական նպատակներով:
ՀՀ-ում կան 4 ազգային պարկեր:
- **Պետական արգելավայրերը** սահմանված կարգով մշտապես կամ ժամանակավորապես առանձնացված այն տարածքներն են, որոնց սահմաններում ապահովվում են էտալոնային, գիտական, պատմամշակութային, տնտեսական արժեք ներկայացնող բնական համակարգերի և դրանց տարրերի տեսակների պահպանությունն ու վերարտադրությունը:
Ներկայում ՀՀ-ում կան **27 պետական արգելավայրեր**:
- **Բնության հուշարձանները** բացառիկ կամ տիպիկ գիտական և պատմամշակութային հատուկ արժեք ներկայացնող բնական օբյեկտներ են:
ՀՀ Կառավարության կողմից հաստատված ցանկում առ այսօր ընդգրկված են 232 բնության հուշարձաններ:

Հուշարձանների պահպանության ձևերը

Վերոնշյալ անշարժ հուշարձանների գոյության անհրաժեշտ պայմանը դրանց ֆիզիկական պահպանության ապահովումն է, որի համար կատարվում են տարբեր ձևերի գիտավերականգնողական աշխատանքներ, իսկ այդ հուշարձանների պատմագեղարվեստական, ճարտարապետական ու քաղաքաշինական արժանահատկությունների և շրջակա պատմական միջավայրի որակների պահպանության համար սահմանվում են պահպանական տարբեր պայմանականոնակարգեր (ռեժիմի) սահմանող գոտիներ:

Հուշարձանների ֆիզիկական պահպանության ձևերը կախված են դրանց տեխնիկական վիճակից՝

- Նախնական կերպարի վերականգնման հնարավորություն չունեցող հուշարձանների (հիմնականում հնագիտական հուշարձանների) պահպանության համար կատարվում են ամրակայման աշխատանքներ, որոնք անհրաժեշտ է տեխնիկական տարբեր միջոցների կիրառմամբ դրանց հետագա քայքայումը կամ ավերումը կանխելու համար:
- Նախնական կերպարի վերականգնման հնարավորություն ունեցող հուշարձանների պահպանության համար կատարվում են վերականգնման աշխատանքներ, որի նպատակը դրանց նախնական կերպարի վերականգնումն է և նպատակահարմար օգտագործումը:
- Նախնական կերպարը ամբողջությամբ պահպանած հուշարձանների տեխնիկական վիճակի պահպանման և բարելավման համար կատարվում են դրանց նորոգման աշխատանքներ:
- Հուշարձանների խմբերի, անսամբլների, պատմական քաղաքների կամ կենտրոնների պահպանության համար ժամանակակից ինժեներական անհրաժեշտ համակարգերի ստեղծմամբ կատարվում են պատմական միջավայրի համար ընդունելի կոմպլեքսային վերականգնման և բարեկարգման աշխատանքներ:

Հուշարձանների արժևորման տեսակետից նախատեսվում են դրանց անաղարտության պահպանության ապահովման նպատակով որոշակի աշխատանքների կատարման թույլտվություններ: Հանրապետական նշանակության հուշարձանների փոփոխումը կարող են կատարվել միայն բացառիկ դեպքում՝ Հայաստանի Հանրապետության Կառավարության թույլտվությամբ, իսկ տեղական նշանակության հուշարձանների փոփոխումը՝ պետական կառավարման տարածքային մարմինների թույլտվությամբ:

Որպես հուշարձանների պատմագեղարվեստական, ճարտարապետական ու քաղաքաշինական արժանահատկությունների, դրանց բարենպաստ տեսողական ընկալման հնարավորությունները ու շրջակա պատմական միջավայրի պահպանությունն ապահովելու ձևեր՝ ժառանգության օրենսդրությամբ սահմանվում են հետևյալ գոտիները.

- հուշարձանի պահպանության գոտի
- կառուցապատման կարգավորման գոտի
- լանդշաֆտի պահպանման գոտի

Հուշարձանի պահպանական գոտիների համակարգը սահմանվում է բոլոր տեսակի հուշարձանների համար: Այդ գոտիները կոչված են մի կողմից ապահովել հուշարձանի ֆիզիկական պահպանությունը և այն զերծ պահել վնասակար ազդեցություններից, իսկ մյուս կողմից՝ ամրապնդել նրա քաղաքաշինական դերը և տեսողական նպաստավոր կապեր ապահովել շրջապատող բնական կամ քաղաքային միջավայրի հետ: Շրջապատող միջավայրի վրա մեծ ազդեցություն ունեցող ճարտարապետական, քաղաքաշինական /պատմական քաղաքներ, պատմական կենտրոններ/, հնագիտական որոշ հուշարձաններ և մոնումենտալ արվեստի հուշահամալիրների համար սահմանվում են զգալի մեծության պահպանության գոտիներ և վերջիններիս շուրջն էլ սահմանվում են նաև կառուցապատման կարգավորման, ըստ անհրաժեշտության՝ նաև լանդշաֆտի պահպանման գոտիներ: գոտիներ: Ելնելով հուշարձանների պահպանման շահեչից՝ կառուցապատման կարգավորման գոտիներից հանվում են պատմական միջավայրը խաթարող տարրերը և սահմանվում են նոր շինարարության ռեժիմը ու պայմանները:

Լանդշաֆտի պահպանման գոտին սահմանվում է հիմնականում պատմական բնակավայրերի ճարտարապետական և քաղաքաշինական հուշարձանների ներդաշնակ կապը շրջապատող բնության հետ ապահովելու, ինչպես նաև բնության արժեքավոր վայրերը պահպանելու համար:

Ժամանակավոր պահպանություն նորահայտ օբյեկտների նկատմամբ կիրառվում է մինչև դրանց ցուցակը ՀՀ Կառավարության կողմից հաստատվելը:

Պատմամշակութային արգելոցների պահպանության համար, որոնք փաստորեն իրենցից ներկայացնում են միմյանց հետ փոխկապակցված ամենատարբեր տեսակի հուշարձանների ներդաշնակ ամբողջություն կիրառվում են հուշարձանների պահպանության վերը նշված բոլոր համապատասխան ձևերը:

Բնության հատուկ պահպանվող տարածքների պահպանության մեխանիզմները սահմանվում են դրանց կանոնադրություններով, որոնք հաստատվում են ՀՀ Կառավարության կողմից: Դրանց կառավարման պլանները մշակվում են ՀՀ բնապահպանության նախարարի հրամանով հաստատված ուղեցույցի համաձայն: Այն պլանները ընդգրկվում են ԲՀՊՏ-երի վերաբերյալ տեղեկատվությունում:

Հուշարձանների պահպանությանն ուղղված գործողությունների հսկումը

Համաձայն «Պատմության և մշակույթի անշարժ հուշարձանների ու պատմական միջավայրի պահպանության ու օգտագործման մասին» ՀՀ օրենքի 8-րդ հոդվածի՝ ՀՀ մշակույթի նախարարությունը՝

- համաձայնություն կամ մասնագիտական եզրակացություն է տալիս հուշարձաններ ունեցող բնակավայրերի, դրանց հատվածների հատակագծման, կառուցապատման, ինչպես նաև հուշարձան համարվող առանձին շինությունների և համալիրերի ամրակայման, նորոգման, վերականգնման, փոփոխման և բարեկարգման նախագծերի վերաբերյալ, դրանց իրականացման ընթացքում վերահսկում է հուշարձանների անվթարության ապահովումը:

- կազմում, սահմանված կարգով հաստատում է հուշարձանների պահպանական գոտիների նախագծերը ու սահմանում դրանց պահպանության ռեժիմը:
- Արգելում կամ դադարեցնում է հուշարձանի պեղման, ամրակայման, նորոգման, վերականգնման, ինչպես նաև շինարարական, գյուղատնտեսական և այլ աշխատանքները, եթե դրանք վնասել կամ դրանց շարունակումը կարող է վնասել հուշարձանը կամ դրա պահպանական գոտին:
- Թույլտվություն է տալիս հուշարձանների հետախուզման կամ պեղման աշխատանքների համար, գրանցում դրանք և վերահսկում դրանց կատարման ընթացքը:

ՀՀ օրենսդրությամբ հուշարձանների պահպանության ապահովմանն ուղղված որոշակի ֆունկցիաներ է վերապահված ՀՀ տեղական ինքնակառավարման մարմիններին, ըստ որի՝ նրանք կարող են կասեցնել շինարարական, գյուղատնտեսական և այն աշխատանքները, եթե դրանք վտանգում են կամ կարող են վտանգել հուշարձանի ու դրա պահպանական գոտու անվթարությունը և այդ մասին տեղեկացնում ՀՀ մշակույթի նախարարությանը:

Նախարարությունը հսկողությունն իրականացնում է իր կառուցվածքում գտնվող «Պատմամշակութային արգելոց-թանգարանների և պատմական միջավայրի պահպանության ծառայություն» ՊՈԱԿ-ի միջոցով, որի կանոնադրության համաձայն՝ կազմակերպությունը քննարկում և իր իրավասությունների սահմաններում որոշումներ է ընդունում պատմամշակութային ժառանգության օբյեկտների պահպանվածության վտանգի դեպքում ամեն տեսակի աշխատանքների և տնտեսական գործունեության դադարեցման հետ կապված խնդիրների վերաբերյալ: Իրավապահ համապատասխան մարմիններին փոխանցելու նպատակով կազմում է ակտեր և արձանագրություններ արգելոց-թանգարաններին և պատմամշակութային անշարժ հուշարձաններին, դրանց տարածքներին հասցված վնասի համապատասխան պատասխանատվություն սահմանելու համար, իսկ արգելոց-թանգարանների և պատմամշակութային անշարժ հուշարձանների և դրանց տարածքների պահպանության պայմանակարգն ու կանոնակարգը խախտելու դեպքում հայց է հարուցում հուշարձանն օգտագործողի դեմ:

Հուշարձանի պահպանության պատասխանատուն

Համաձայն «Պարմության և մշակույթի անշարժ հուշարձանների ու պարմական միջավայրի պահպանության ու օգտագործման մասին» ՀՀ օրենքի 36-րդ հոդվածի համաձայն՝ հուշարձանների պահպանության պարտականությունը դրված է հուշարձանների սեփականատերերի վրա: Որպես հուշարձանի սեփականատեր համարվում են ինչպես պետությունը, այնպես էլ իրավաբանական և ֆիզիկական անձինք:

Հուշարձանների տեխնիկական վիճակից կախված՝ դրանց պահպանության համար կատարվում են ամրակայման, նորոգման կամ վերականգնման աշխատանքներ.

- **Հուշարձանների ամրակայման** նպատակը տեխնիկական տարբեր միջոցներով դրանց հետագա քայքայման կամ ավերման կանխումն է:
- **Հուշարձանների նորոգման** նպատակը դրանց տեխնիկական վիճակի պահպանումն ու բարելավումն է առանց հուշարձանի տեսքի փոփոխության, որով նաև առավել նպաստավոր պայմաններ է ստեղծվում դրանց ժամանակակից օգտագործման համար:
- **Հուշարձանների վերականգնման** հիմնական նպատակը հուշարձանների սկզբնական կամ պատմականորեն ձևավորված կերպարի մասնակի կամ լրիվ

ամբողջացումն է՝ փաստագրական նյութերի գիտական վերլուծական հիմնավորմամբ:

Հուշարձանների պահպանությանն ու անվտանգությանն ուղղված վերոնշյալ աշխատանքները կատարվում են **հուշարձանների սեփականատերերի** միջոցներով: Պետական սեփականություն հանդիսացող պատմամշակութային հուշարձանների պահպանության և վերականգնման գործընթացներին պետական համակարգը մասնակցում է այդ աշխատանքները կազմակերպելու, ֆինանսական միջոցների բյուջետային հատկացումների և աշխատանքների իրականացման միջոցով:

Հուշարձանների նկատմամբ գույքային իրավունք ունեցող իրավաբանական և ֆիզիկական անձինք տալիս են պահպանական պարտավորագիր «Վճարման կապիտալի» նախարարությանը կամ պետական կառավարման տարածքային մարմիններին, որտեղ մանրամասնորեն նշվում են սեփականատիրոջ բոլոր պարտականությունները:

Պահպանական պարտավորագիրն իր մեջ ներառում է նաև.

- ա. Հուշարձանի մանրամասն չափագրությունը.
- բ. Տարբեր դիտակետերից հուշարձանի ընդհանուր տեսքը, առանձին հատվածները և մանրամասները ֆիքսող լուսանկարների ալբոմ.
- գ. Հուշարձանում առկա շարժական պատմամշակութային արժեքների ցանկը
- դ. Հուշարձանի տեխնիկական վիճակի վերաբերյալ եզրակացությունը
- ե. Հուշարձանի պահպանության համար անհրաժեշտ աշխատանքների /ամրակայում, նորոգում և վերականգնում/ ցանկը և դրանց կատարման ժամանակացույցը.

Հուշարձանների տևական ուսումնասիրման, պեղման և վերականգնման ընթացքում այն հանձնվում է ժամանակավոր պահպանության: Դա տեղի է ունենում այդ աշխատանքները կատարող կազմակերպությունների և սեփականատիրոջ միջև պահպանական պայմանագրի կնքմամբ, որով սահմանվում է պատասխանատվություն այդ աշխատանքների ընթացքում հուշարձանների անվթարության ապահովման վերաբերյալ:

«Վճարման կապիտալի» նախարարությունն իր մասնագիտական օղակների միջոցով ընդհանուր հսկողություն է իրականացնում սեփականատերերի կողմից հուշարձանների պահպանման գործընթացների վրա:

2.4. ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՔԱՂԱՔԱՅԻՆՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԲՆԱԿԱՏԵՂԻՆԵՐԻ ՊԱՀՊԱՆՄԱՆ/ ՊԱՇՏՊԱՆՄԱՆ ԱՅԼ ՄԵԽԱՆԻԶՄՆԵՐ

Համաձայն «Քաղաքաշինության մասին» ՀՀ օրենքի՝ Հայաստանի Հանրապետության տարածական զարգացման հիմնախնդիրներն ու դրանց լուծմանը նպաստակա ուղղված միջոցառումներն ամրագրվում են տարածական զարգացման հենքը հանդիսացող՝ ազգային, տարածքային և տեղական մակարդակների հիերարխիկ կառուցվածք ունեցող պլանավորման փաստաթղթերով:

Ազգային մակարդակում մշակվում են՝ ՀՀ տարաբնակեցման գլխավոր նախագիծը և ՀՀ տարածքային կազմակերպման նախագծերը

Ռեգիոնալ մակարդակում մշակվում են՝ տարածքային հատկազգծման նախագծերը (մարզի կամ մի շարք համայնքների /միկրոռեգիոնալ մակարդակ/ համար)

Տեղական մակարդակում մշակվում են՝ համայնքների գլխավոր հատկազգծերը և գոտիավորման նախագծերը:

Նշված բոլոր մակարդակներում կազմվող տարածական պլանավորման փաստաթղթերում, որտեղ մշակվում են պետական քաղաքաշինական քաղաքականության գերկա ուղղությունների հիմնավորումները, սոցիալ-տնտեսական ու տարածական

զարգացման խնդիրներից բխող անվտանգ ու առողջ կենսամիջավայրի ստեղծման ու բնակավայրերի կայուն զարգացմանն ապահովող ծրագրեր, ինչպես նաև բնապահպանական, ինժեներատրանսպորտային, ճարտարապետահատակագծային և գոտիավորման նախագծեր, հաշվի են առնվում մշակույթի և բնության ժառանգության պահպանության հետ կապված սահմանափակումները և միաժամանակ ներկայացվում են դրաց օգտագործման ու պահպանության բարելավմանն ուղղված առաջարկություններ:

«Քաղաքաշինության մասին» ՀՀ օրենքի 17-րդ հոդվածի համաձայն, որպես քաղաքաշինական գործունեության պետական կարգավորման միջոց քաղաքաշինական ծրագրային փաստաթղթերի շարքում ընդգրկվել է նաև պատմական բնակավայրերի համար մշակվող «Բնակավայրերի պատմամշակութային հիմնավորում» նախագիծը: Այդ նախագծերով կատարվում է քաղաքի պատմական կենտրոնի կառոցվածքի և նրա բոլոր բաղկացուցիչների պատմաքաղաքաշինական հորինվածքային հետազոտություններ, որոնց վերլուծությունների արդյունքում գնահատվում են դրա պատմագեղարվեստական արժանահատկությունները և մշակվում է պատմական կենտրոնի պահպանման, պաշտպանման և ժամանակակից օգտագործման հիմնավորված հանձնարարականներ: Հաստատված այդ քաղաքաշինական փաստաթղթի դրույթները հիմք են հանդիսանում դրանցից բխող և հաջորդ քաղաքաշինական փաստաթղթի մշակման համար:

Ելնելով պատմամշակութային ժառանգության ճարտարապետական արժեքների, ձևավորված ավանդույթների պահպանման անհրաժեշտությունից և հիմք ընդունելով «Քաղաքաշինության մասին» ՀՀ օրենքի 19-րդ հոդվածի պահանջները ՀՀ Կառավարության 26.06.2009 թ, հ. 728-Ն որոշմամբ Գյումրի, Վանաձոր, Դիլիջան, Զեյրուկ, Վաղարշապատ, Աշտարակ, Գորիս քաղաքային և Տաթև ու Հալիձոր գյուղական համայնքների /բնակավայրերի/ պատմական տարածքները առանձնացվել են որպես քաղաքաշինական գործունեության հատուկ կարգավորման օբյեկտների տարածքներ:

2.5. ԽՈՐՀՐԴԱՏՎԱԿԱՆ ՄԵԽԱՆԻԶՄՆԵՐ.

Հուշարձանները վերականգման, օգտագործման, օտարման, վարձակալման կամ սեփականությամբ հանձնելու գործընթացներն իրականացնելիս հուշարձանների սեփականատերերը, օգտագործողները գործող օրենսդրության ցածր իրազեկությամբ պայմանավորված, որպես կանոն չեն դիմում պետական կառավարման, տեղական ինքնակառավարման մարմիններին՝ իրավական և գիտամեթոդական անհրաժեշտ խորհրդատվություն ստանալու համար: Այս խնդիրը քիչ թե շատ կարգավորվում է ՀՀ մշակույթի նախարարությունում գործող 3 խորհրդակցական մարմինների՝ փորձագիտական հանձնաժողովի, միջգերատեսչական հնագիտական հանձնաժողովի և գիտամեթոդական խորհրդի գործունեությամբ, որտեղ, ՀՀ գործող օրենսդրության պահանջներին համապատասխան, քննարկվում են հուշարձանների /անկախ դրանց սեփականության ձևից/ ամրակայման, վերականգնման, ուսումնասիրման, պեղման, պահպանության հետ կապված խնդիրներն ու նշված բնագավառներում իրականացված գործընթացների արդյունքները: ՀՀ մշակույթի նախարարությունում գործող խորհրդակցական մարմիններում ընդգրկված են պետական, հասարակական կազմակերպությունների ներկայացուցիչները, գիտական և բարձրագույն ուսումնական հաստատությունների համապատասխան մասնագետներ, ովքեր իրենց մասնագիտական խորհրդատվությամբ օժանդակում, նպաստում են հուշարձանների պահպանությանը, ամրակայմանը, վերականգնմանը, ուսումնասիրմանը, պեղմանն ու օգտագործմանն առնչվող ծրագրերի իրականացմանը:

Հուշարձանի վերականգնման աշխատանքների իրականացման թույլտվությունը տրամադրվում է ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված կարգով: Մասնավորապես, մինչ

հուշարձանի վերականգնման գործընթացը սկսելն այդ աշխատանքների նախաձեռնողը հայտ է ներկայացնում ՀՀ մշակույթի նախարարություն, որն ուսումնասիրվում է նախարարության համապատասխան մասնագետների կողմից: Հայտը նախարարության կողմից հավանության արժանանալու դեպքում պատվիրատուն ներկայացնում է նախագծային առաջադրանք, որը համաձայնեցվելուց հետո նախարարության գիտամեթոդական խորհրդի քննարկմանն է ներայացնում հուշարձանի վերականգնման աշխատանքների նախագծային փաստաթղթերը: Գիտամեթոդական խորհրդի դրական եզրակացության հիման վրա ՀՀ մշակույթի նախարարության կողմից հայտատուին տրվում է թույլտվություն հուշարձանի վերականգնման աշխատանքներն իրականացնելու վերաբերյալ: Հուշարձանի վերականգնման աշխատանքներն իրականացնելու վերաբերյալ թույլտվություն հայտատու կազմակերպությունը պարտավոր է վերցնել նաև հուշարձանը գտնվելու վայրի տեղական ինքնակառավարման մարմնից:

Հուշարձանների պահպանության, վերականգնման, օգտագործման ծրագրերի հետ կապված խնդիրների վերաբերյալ հանրության առավել լայն շրջանակների կարծիքները (խորհուրդները) հաշվի առնելու, նրանց կողմից ներկայացվող առաջարկություններն ի նպաստ հուշարձանների ծառայեցնելու, հուշարձանների պահպանության և օգտագործման խնդիրների վերաբերյալ առկա տարաձայնությունները հստակեցնելու նպատակով վերականգնող ճարտարապետների, ճարտարագիտական համալսարանի շրջանավարտների հուշարձանների պահպանությանը և օգտագործմանը նվիրված նախագծային աշխատանքներով պարբերաբար կազմակերպվում են ժամանակավոր ցուցահանդեսներ: Ցուցահանդեսի յուրաքանչյուր այցելու ազատ է այս կամ այն նախագծի վերաբերյալ իր կարծիքը հայտնելու՝ այն գրառելով այցելուների տպավորությունների մատյանում: Կարծիքներ, առաջարկություններ, որոնք հետագայում քննարկվում, ամփոփվում են նախագծողների կողմից:

Մշակութային ժառանգության պահպանության վերականգնման, օգտագործման բնագավառներին առնչվող խնդիրների լուծման ընթացքում հաշվի են առնվում նաև Հայկական հուշարձաններն ուսումնասիրող կազմակերպության /RAA/, Պատմական հուշարձանները վերականգնող ճարտարապետների հայկական ասոցիացիայի և Հայկական հուշարձանների ճանաչման ծրագիր /AMAP/ հասարակական կազմակերպությունների, ԶԼՄ-երի կողմից կազմակերպվող հանրային քննարկումների, հասարակական լսումների, բանավեճերի արդյունքում ներկայացվող առաջարկությունները:

2.6. ՎԻՃԱԿԱԳՐԱԿԱՆ ՏՎՅԱԼՆԵՐ

1. Տեղեկություն շրջակա միջավայրի և ժառանգության պահպանմանն ուղղված ֆինանսական բյուջեի մասին

Հուշարձանների պահպանության պետական մարմնի ստեղծումից՝ 1923 թ. առ այսօր վերականգնվել, ամրակայվել են գործառնական տարբեր նշանակության ավելի քան 300 անշարժ հուշարձաններ և հուշարձան-համալիրներ: Քաղաքներում և գյուղերում վերականգնված, ամրակայված հուշարձանների, հուշարձան-համալիրների գերակշռող մասն ունեցել է պաշտամունքային նշանակության:

Խորհրդային տարիներին հուշարձանների վերականգնմամբ զբաղվում էր **Պատմության և մշակույթի հուշարձանների պահպանության և օգտագործման գլխավոր վարչությունը**: Վարչության ենթակայությամբ իրավաբանական անձի կարգավիճակով որպես առանձին հիմնարկներ գործում էին «Հայոեստավրացիա» մասնագիտացված նախագծային ինստիտուտը, Հուշարձանների վերականգնման մասնագիտացված

տարածաշրջանային արվեստանոցները, «Հուշարձանների ուսումնասիրման և օգտագործման գիտաարտադրական կենտրոնը», «Պատմական միջավայրի պահպանության և պատմաշակութային արգելոց-թանգարանների միացյալ դիրեկցիան»:

Հուշարձանների և հուշարձան-համալիրների վերականգնման, ամրակայման համար նախատեսված ֆինանսական հատկացումները գերազանցապես կատարվել են ՀՀ պետական բյուջեից: Բացի պետական սեկտորից հուշարձանների վերականգնման աշխատանքներին իրենց մասնակցությունն են ունեցել նաև Պատմական հուշարձանների պահպանության հայկական ընկերությունը, Հայաստանյայց Առաքելական եկեղեցին:

Առանձին հուշարձաններ վերականգնվել են Հայաստանի Հանրապետությունում և արտերկրում բնակվող անհատ բարերարների միջոցով: Նրանց միջոցներով վերականգնված հուշարձանները բացառապես պաշտամունքային բնույթի են: Որոշ քանակությամբ բնակելի, հասարակական բնույթի հուշարձաններ ամրակայվել, հարմարեցվել /ադապտացվել/ են անհատ սեփականատերերի միջոցներով, որոնք նպատակ են ունեցել առավել բարենպաստ պայմաններ ստեղծել դրանց ժամանակակից օգտագործման համար: Այդ հուշարձանները գերազանցապես գտնվում են քաղաքներում, այդ թվում նաև պատմական քաղաքներում /Երևան, Գյումրի, Աշտարակ, Գորիս, Դիլիջան, Մեղրի և այլն/:

Վիճակագրական տեղեկատվության համաձայն վերջին տարիներին նկատելի աճել է մասնավոր հատվածի ֆինանսական ներդրումների ծավալները: ՀՀ պետական բյուջեից հատկացումներ են կատարվել Հայաստանյայց Առաքելական եկեղեցուն սեփականության իրավունքով հանձնված եկեղեցիների, եկեղեցական համալիրների վերականգնման, ամրակայման նախագծերի կազմման ու աշխատանքների իրականացման համար: Ֆիզիկական անձանց սեփականությունը հանդիսացող հուշարձան-շենքերի /բնակելի տների/ ամրակայման, վերականգնման համար վերջին տարիներին գումարներ չեն հատկացվել:

Սպիտակի երկրաշարժից հետո /1988թ./ աղետի գոտում՝ մասնավորապես պատմական Գյումրի քաղաքում գտնվող առանձին հուշարձանների /բնակելի տների/ վերականգնման նախագծեր պետության կողմից պատրաստվել ու որպես աջակցություն տրամադրվել են որոշ հուշարձանների /բնակելի տների/ օգտագործողներին, տնօրինողներին, որոնք հետագայում դարձել են դրանց սեփականատերերը:

2008-2010 թթ. ընկած ժամանակահատվածում համաշխարհային տնտեսական ճգնաժամի պատճառով ՀՀ պետական բյուջեից պատմաշակութային անշարժ հուշարձանների վերականգնման, ամրակայման համար նախատեսվող ֆինանսական միջոցների ծավալները նվազել են, սակայն 2013 թ. դրանց ծավալների որոշակի աճ է տեղի ունեցել՝ մոտ 80 մլն դրամ:

- **ՏԵՂԵԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ**

Աղյուսակ 3. Պատմաշակութային հուշարձանների վերականգնման համար պետական բյուջեից հատկացումներ

Տարեթիվ	Իրականացնող մարմինը	Տարեկան հաստատված բյուջեն
2004	ՀՀ մշակույթի նախարարություն	50.0 մլն դրամ
2005	ՀՀ մշակույթի նախարարություն	536.0 մլն դրամ
2006	ՀՀ մշակույթի նախարարություն	720.0 մլն դրամ
2007	ՀՀ մշակույթի նախարարություն	690.0 մլն դրամ

2008	ՀՀ մշակույթի նախարարություն	381.1 մլն դրամ
2009	ՀՀ մշակույթի նախարարություն	321.0 մլն դրամ
2010	ՀՀ մշակույթի նախարարություն	213.0 մլն դրամ
2011	ՀՀ մշակույթի նախարարություն	215.0 մլն դրամ
2012	ՀՀ մշակույթի նախարարություն	215.0 մլն դրամ
2013	ՀՀ մշակույթի նախարարություն	215.0 մլն դրամ
2014	ՀՀ մշակույթի նախարարություն	250.0 մլն դրամ
2015	ՀՀ մշակույթի նախարարություն	300.0 մլն դրամ
2016	ՀՀ մշակույթի նախարարություն	300.0 մլն դրամ
2017	ՀՀ մշակույթի նախարարություն	250.0 մլն դրամ

Աղյուսակ 4. ՀՀ կառավարության կողմից պետական բյուջեի միջոցներով նախագծված և վերականգնված հուշարձանների քանակը

Տարեթիվ	Վերականգնվող հուշարձանների քանակը
2004	3 հուշարձան
2005	14 հուշարձան
2006	15 հուշարձան
2007	13 հուշարձան
2008	10 հուշարձան
2009	15 հուշարձան
2010	18 հուշարձան
2011	12 հուշարձան
2012	18 հուշարձան
2013	19 հուշարձան
2014	25 հուշարձան
2015	26 հուշարձան
2016	17 հուշարձան

ՀՀ մշակույթի նախարարության կողմից հուշարձանների վերականգնման, ամրակայման ուղղությամբ կատարվող ներդրումները պայմանավորված են ՀՀ կառավարության որդեգրած ռազմավարական ծրագրերով, որտեղ ընդգրկված են պահպանվածության առումով առավել վտանգված և հրատապ միջամտության կարիք ունեցող հուշարձանները: Այդ ծրագրերի իրականացման ուղղությամբ ՀՀ մշակույթի նախարարության կողմից ՀՀ պետական բյուջեով նախատեսված գումարների նպատակային ներդրումների արդյունքում տարեցտարի ընդլայնվել է վերականգնվող հուշարձանների աշխարհագրությունը: Հուշարձանների վերականգնման համալիր ծրագրեր են իրականացվել ու իրականացվում հանրապետությունում զբոսաշրջության կարևոր երթուղիներում ընդգրկված հուշարձաններում:

ՀՀ մշակույթի նախարարության կողմից վերջին տարիներին առավելապես վերականգնվում են աշխարհիկ կառույցներ՝ բերդեր, ամրոցներ, կամուրջներ և կառուցվում դեպի հուշարձանների մոտեցման ճանապարհներ:

Վերջին տարիներին ՀՀ մշակույթի նախարարության կողմից իրականացվում են գործընթացներ, որոնք նպատակաուղղված են վերականգնվող հուշարձանների թվաքանակի ավելացմանն ու դրանց տարածքային ընդգրկվածության ընդլայնմանը: 2005-2015 թթ. պետական միջոցներով վերականգնման, ամրակայման աշխատանքներ են իրականացվել մոտ 67 հուշարձաններում:

Ներկայում հուշարձանների պահպանության բնագավառը բնորոշվում է պատմա-մշակութային ժառանգության պահպանության և վերականգնման համար նախատեսվող ֆինանսական միջոցների աճով, ներառյալ՝ միջազգային կառույցների հետ իրականացվող ծրագրերը: Պետական քաղաքականության ուղղություններից է նաև մասնավոր հատվածի ներգրավումը և ներդրումների աճի ապահովումը:

2017 թվականին ՀՀ պետական բյուջեի հատկացումների հաշվին նախատեսվում է իրականացնել **13 հուշարձանի** ամրակայման, նորոգման և վերականգնման, ինչպես նաև **3 հուշարձանի** վերականգնման գիտանախագծային փաստաթղթերի մշակման աշխատանքները:

Արդյունքում ձեռնարկված միջոցառումները պետք է նպաստեն հանրապետությունում կայուն զարգացման ռազմավարական ծրագրում ամրագրված սոցիալական խնդիրների լուծմանը, նոր աշխատատեղերի ստեղծմանն ու բնակչության ներգրավվածության աստիճանի բարձրացմանը, զբոսաշրջության զարգացմանը:

Տարբեր տիպերի հուշարձանների պահպանության համար տվյալներ, որոնք նշանակվել են

ՀՀ Կառավարության կողմից 2001-2007 թթ. հանրապետության 10 մարզերի և Երևան քաղաքի պատմության և մշակույթի անշարժ հուշարձանների պետական ցուցակները հաստատվելուց հետո աշխատանքներ են տարվում հուշարձանների փաստավավերագրման, նախկինում առկա պահպանական գոտիների սահմանների ճշգրտման և նոր պահպանական գոտիների կազմման, դրանց պահպանության և օգտագործման պայմանակարգերի սահմանման, նոր հուշարձանների հայտնաբերման, ուսումնասիրման և դրանք սահմանված կարգով պետական ցուցակներում ընդգրկման, ինչպես նաև բնակավայրերի գլխավոր հատակագծերում պատմամշակութային հուշարձանների պահպանական գոտիներին վերաբերող նախագծերի ուսումնասիրման և համաձայնեցման ուղղությամբ: Վերջին տարիներին հուշարձանների մոնիթորինգի արդյունքում լրամշակվում, ճշգրտվում են պետական ցուցակներում ընդգրկված հուշարձանների պահպանվածության և տեխնիկական վիճակին վերաբերող տեղեկատվությունը:

ՀՀ մշակույթի նախարարության աշխատակազմի Պատմության և մշակույթի հուշարձանների պահպանության գործակալության, «Պատմամշակութային ժառանգության գիտահետազոտական կենտրոն» և «Պատմամշակութային արգելոց-թանգարանների և պատմական միջավայրի պահպանության ծառայություն» ՊՈԱԿ-ներում պահվող փաստավավերագրական նյութերի /լուսանկարներ, սևանկարներ, չափագրություններ, վերականգնման նախագծեր և այլն/ վերաբերյալ տրամադրված տեղեկատվությունների հիման ՀՀ մշակույթի նախարարությունում ստեղծվել է հանրապետության տարածքում գտնվող պատմամշակութային հուշարձաններին վերաբերող **փաստաթղթերի տեղեկատվական տվյալների բանկ**: Ստացված տեղեկատվության հիման վրա շարունակվում է պատմության և մշակույթի անշարժ հուշարձաններին նվիրված գիտատեղեկատվական շտեմարանի ամբողջացման աշխատանքները, ինչը նպաստում է մշակութային ժառանգության վերաբերյալ տեղեկատվության մատչելիության ապահովմանը:

ՀՀ Կառավարության կողմից հաստատված պատմության և մշակույթի անշարժ հուշարձանների պետական ցուցակներում ընդգրկված է 24231 հուշարձան, որից 18935 հուշարձան՝ 6145 պահպանական միավորով «Պետական սեփականություն համարվող և օտարման ոչ ենթակա անշարժ հուշարձանների» ցուցակի համաձայն ենթակա չեն օտարման: Օտարման ոչ ենթակա հուշարձանների իրենց բնույթով գերազանցապես քարեդարյան կայաններ, քարայր-կացարաններ, հնագույն և միջնադարյան

բնակատեղիներ, ամրոցներ, դամբարանադաշտեր, գերեզմանոցներ, մեգալիթյան կոթողներ, ժայռապատկերներ, վիմագրական հուշարձաններ, պատմության և մշակույթի նշանավոր իրադարձությունների և նշանավոր գործիչների հետ առնչվող կառույցներ, կոթողներ հուշահամալիրներ են:

Աղյուսակ N 5. Պարմամշակույթին հուշարձանները՝ ըստ ՀՀ մարզերի:

Վարչատարածքային միավորը	Հուշարձանների քանակը	Հուշարձանների պահպանական գոտիների քանակը	Օտարման ոչ ենթակա	
			Հուշարձանների քանակը	Պահպանական միավորների քանակը
Երևան քաղաք	995	4	512	245
Արագածոտնի մարզ	1829	117	1436	700
Արարատի մարզ	906	0	808	186
Արմավիրի մարզ	417	53	186	121
Գեղարքունիքի մարզ	5267	157	4610	769
Լոռու մարզ	3027	179	2460	961
Կոտայքի մարզ	3227	18	2640	758
Շիրակի մարզ	2349	262	1051	649
Սյունիքի մարզ	2829	306	2350	777
Վայոց ձորի մարզ	1380	3	1202	320
Տավուշի մարզ	2005	0	1680	659
Ընդամենը	24231	1099	18935	6145

ՀՀ պետական ցուցակներում ընդգրկված պատմության և մշակույթի անշարժ հուշարձաններից 5236-ը հնագիտական հուշարձաններ են, 856-ը՝ գյուղատեղիներ, 1901-ը՝ պատմական գերեզմանոցներ, 104-ը՝ կամուրջներ, 530-ը՝ ամրոցներ, 10112՝ խաչքարեր, 1255-ը՝ արձաններ, հուշադրյուրներ, հուշահամալիրներ, 2074-ը բնակելի շենքեր, շինություններ, 1159-ը՝ եկեղեցիներ, 118-ը՝ վանական համալիրներ, 467-ը՝ մատուռ, 1150-ը՝ այլ նշանակության հուշարձաններ:

Աղյուսակ N 6. ՀՀ բնության հարույկ պահպանվող տարածքներն՝ ըստ բնույթ

Տեսակը	Քանակը
Արգելոցներ	3
Արգելավայրեր	27
Ազգային պարկ	4
Հուշարձաններ	232

2.1 կետի վերաբերյալ տեղեկություններ, պահպանության համակարգում պետական աշխատակազմի քանակը (կամ տարածաշրջանային), դրանց հարաբերական կարգավիճակը, փորձը, ինչպես նաև աշխատողների գործունեությունը, տեղական ինքնակառավարման աշխատողների պարտավորությունները:

Աղյուսակ 7. Մշակույթի և բնության հուշարձանների պահպանության բնագավառի կազմակերպությունների աշխատակազմի թիվը

Կազմակերպությունը	Աշխատակազմի թիվը
-------------------	------------------

ՀՀ մշակույթի նախարարության աշխատակազմի մշակութային ժառանգության և ժողովրդական արհեստների վարչություն	11
ՀՀ մշակույթի նախարարության աշխատակազմի պատմության և մշակույթի հուշարձանների պահպանության գործակալություն /ներառյալ՝ տարածքային ստորաբաժանումները/ - Հուշարձանների վերականգնման բաժին - Հուշարձանների ու պատմական միջավայրի պահպանության և օգտագործման բաժին - ՀՀ տարածքային բաժիններ	30 6 5 19
ՀՀ մշակույթի նախարարության «Պատմամշակութային արգելոց թանգարանների և պատմական միջավայրի պահպանության ծառայություն» ՊՈԱԿ	310
ՀՀ մշակույթի նախարարության «Պատմամշակութային ժառանգության գիտահետազոտական կենտրոն» ՊՈԱԿ	81
ՀՀ բնապահպանության նախարարության աշխատակազմի Կենսա-նեսուրսների կառավարման գործակալություն	23

Պատմության և մշակույթի հուշարձանների պահպանության, ուսումնասիրման բնագավառում առկա աշխատակիցների թվաքանակը հնարավորություն չի ընձեռնում հուշարձանների պահպանության և օգտագործման բնագավառին վերաբերող գործառույթներն իրականացնել առավել արդյունավետ, առանձին ծրագրեր իրականացնել հնարավորինս սեղմ ժամկետներում: Կադրերի պատրաստման, վերապատրաստման անհրաժեշտություն է զգացվում հուշարձանների պահպանության, դրանց փաստավավերագրման, նախագծերի կազմման, վերականգնման, ամրակայման աշխատանքների, հուշարձանների նյութաբանական ուսումնասիրության բնագավառներում:

Պետական կառավարման տարածքային մարմիններում (մարզպետարաններում) հուշարձանների պահպանության գծով չկան հաստիքային աշխատակիցներ, ովքեր զբաղվում են այդ խնդիրներով: Այդպիսի հաստիքներ առանձնացված չեն նաև տեղական ինքնակառավարման մարմինների աշխատակազմերում: Ընդ որում մարզպետարաններում այդ պարտականությունը դրված է որևէ աշխատակցի վրա, իսկ համայնքներում ընդհանրապես նախատեսված չէ: Նման իրավիճակում բնականաբար թույլ է համագործակցությունն այդ կառույցների հետ, ինչն էլ իրականում բարձրացնում է հուշարձանների վտանգվածության աստիճանը:

2.7. ԳՈՒՅՔԱԳՐՄԱՆ, ԳՐԱՆՑՄԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԸ, ԵՎ ՊԼԱՆԱՎՈՐՄԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՅԸ

Ժամանակի պահանջներին և միջազգային չափանիշներին համապատասխանեցված նոր մեթոդաբանությամբ ու կարգով իրականացվում են հուշարձանների վկայագրման, փաստավավերագրման, հաշվառման աշխատանքները: Հուշարձանների պետական ցուցակները, վկայագրերը, պահպանական գոտիների նախագծերը հուշարձանների կադաստրի հիմնական բաղադրիչների են, որոնք ընդգրկված են Հայաստանի Հանրապետության պետական կադաստրային համակարգում, որի հիմքն անշարժ գույքի պետական կադաստրն է:

Համաձայն «Պատմության և մշակույթի անշարժ հուշարձանների ու պատմական միջավայրի պահպանության ու օգտագործման մասին» ՀՀ օրենքի՝ անշարժ հուշարձանների հաշվառման փաստաթղթերն են՝

- հուշարձանի վկայագիրը
- հուշարձանների պետական ցուցակը,

Վկայագրի կազմումը

Պատմամշակութային արժեք ունեցող անշարժ օբյեկտին վերաբերող հաշվառման փաստաթղթերի կազմման նպատակով տեղում գրառվում են նկարագրական, տեղագրական, բնութագրական տվյալները, սխեմատիկ կերպով չափագրվում է օբյեկտը (համալիրները՝ 1:200 կամ 1:500, առանձին կառույցները՝ 1:50 կամ 1:100 մասշտաբներով), լուսանկարվում և 1:25000 մասշտաբի տեղագրական հիմքի վրա նշվում է օբյեկտի տեղը: Հնագիտական հուշարձաններում, վերգետնյա հետազոտություններից բացի, անհրաժեշտության դեպքում՝ սահմանված կարգով կատարվում են նաև փոքրածավալ հետախուզական պեղումներ: Աշխատանքների արդյունքում հավաքված նյութերի հիման վրա կազմվում է օբյեկտի վկայագիրը, որը համալրվում է նշված գրաֆիկական ու լուսանկարչական վավերագրերով:

Միասնական տարածք զբաղեցնող հուշարձանախմբի, համալիրի կամ համակառույցի համար կազմվում է մեկ ընդհանուր վկայագիր, որին ենթահամարակալմամբ կցվում են դրա՝ պատմամշակութային ինքնուրույն արժեք ներկայացնող տարրերի առանձին վկայագրերը:

Հուշարձանի վկայագիրը լինելով հաշվառման հիմնական բաղադրիչներից մեկը, այն նաև հուշարձանի պահպանվածության վիճակի արձանագրումն է վկայագրի կազմման պահին, ինչպես նաև հուշարձանի վիճակի գնահատման վերաբերյալ տեղեկություն:

Վկայագրի տվյալների հիման վրա կազմվում է բնակավայրի /մարզի/ հուշարձանների ցուցակը:

Հուշարձանների պետական ցուցակները

«Պատմության և մշակույթի անշարժ հուշարձանների ու պատմական միջավայրի պահպանության և օգտագործման մասին» ՀՀ օրենքի հուշարձանների պետական ցուցակները հիմնական փաստաթուղթ և իրավական հիմք են՝ հուշարձանը պետության կողմից պահպանության վերցնելու համար:

ՀՀ մշակույթի նախարարությունը հուշարձանը պետական ցուցակում ընդգրկելու մասին տեղեկացնում է պետական կառավարման տարածքային և տեղական ինքնակառավարման մարմիններին (ըստ հուշարձանի գտնվելու վայրի) և հուշարձանի սեփականատիրոջը կամ օգտագործողին:

Հուշարձանների պետական հաշվառման փաստաթղթերում նշված տվյալները պարբերաբար /առավելագույնը՝ յուրաքանչյուր 5 տարին մեկ անգամ/ ճշգրտվում և լրամշակվում են՝ ըստ նոր հայտնաբերումների, հետազոտությունների, պահպանության վիճակի և կարգավիճակի փոփոխման մասին տվյալների: Նոր տվյալները վկայագրերում գրանցվում են առանձին ներդիրների վրա:

Գիտատեղեկատու շտեմարան, հուշարձանների համահավաք

ՀՀ մշակույթի նախարարության աշխատակազմի Պատմության և մշակույթի հուշարձանների պահպանության գործակալության, «Պատմամշակութային ժառանգության գիտահետազոտական կենտրոն» և «Պատմամշակութային արգելոց-թանգարանների և պատմական միջավայրի պահպանության ծառայություն» ՊՈԱԿ-ներում պահվող նյութերի հիման վրա ՀՀ մշակույթի նախարարությունը ստեղծում է Հայաստանի Հանրապետության հուշարձանների գիտատեղեկատու շտեմարան, կազմում և հրատարակում է Հայկական հուշարձանների համահավաք (դիվան) բազմահատորյակը, կազմում և վարում է Հայաստանի Հանրապետության պատմության և մշակույթի անշարժ հուշարձանների կադաստրը:

Հայկական հուշարձանների համահավաքը հանրագիտական բնույթի բազմահատոր հրատարակություն է, որտեղ, համաձայն արդի պետական և վարչատարածքային բաժանման սահմանների, ներկայացվում են Հայաստանի Հանրապետության, պատմական Հայաստանի և հայկական գաղթօջախների պատմամշակութային անշարժ հուշարձանները:

Հուշարձանների կադաստրը

Համաձայն «Պատմության և մշակույթի անշարժ հուշարձանների ու պատմական միջավայրի պահպանության ու օգտագործման մասին» ՀՀ օրենքի՝ հուշարձանների կադաստրը պետական տեղեկատվական համակարգ է, որը պարունակում է տեղեկություններ հուշարձանների, դրանց պահպանական գոտիների, բնակավայրերի պատմամշակութային հիմնավորման նախագծերի, բնապատմական և պատմամշակութային արգելոցների, ինչպես նաև այդ բնագավառի իրավական, նորմատիվային և այլ փաստաթղթերի մասին:

Հուշարձանների կադաստրը Հայաստանի Հանրապետության պետական կադաստրային համակարգի բաղկացուցիչ մասն է, որի հիմքն անշարժ գույքի պետական կադաստրն է:

Հուշարձանների կադաստրի հիմնական նպատակը Հայաստանի Հանրապետության տարածքում պատմության և մշակույթի հայկական անշարժ հուշարձանների գրանցումը և պետական կառավարման և տեղական ինքնակառավարման մարմիններին, իրավաբանական ու ֆիզիկական անձանց անշարժ հուշարձանների մասին հավաստի տեղեկատվությամբ ապահովումն է:

Հուշարձանների պետական հաշվառման փաստաթղթերը պահպանվում են անժամկետ:

Հուշարձանների կադաստրի հիմնական խնդիրներն են հուշարձանների պետական հաշվառման նոր վկայագրերում անհամեմատ ընդլայնել հուշարձանի նկարագրման, բնութագրման, արժևորման, դասակարգման և իրավական կարգավիճակի որոշման չափանիշները, հանրապետության վարչատարածքային կառուցվածքի փոփոխություններն և բնակավայրերի վերանվանումները, նոր հետազոտությունների արդյունքների ընդգրկման և հուշարձանի պահպանվածության վիճակի, սեփականության և օգտագործման ձևերի փոփոխությունների ամրագրման անհրաժեշտությունը, նոր՝ ճշգրտված և համալրված տեղեկատվական կոդավորման և ընդհանուր համակարգման անհրաժեշտությունը:

ՀՀ մշակույթի նախարարության առանձնացված ստորաբաժանումներից/ պետական ոչ առևտրային կազմակերպություններից, հասարակական կազմակերպություններից և այլնից ստացված տեղեկատվությունն ամփոփվում և, ըստ հրատապության աստիճանի, նոր նախաձեռնությունների տեսքով ընդգրկվում է ՀՀ մշակույթի նախարարության Միջնաժամկետ ծախսային ծրագրերի հայտում: Իսկ անհապաղ միջամտության պարագայում միջոցառումներ են իրականացվում ծագած խնդիրներն լուծելու ուղղությամբ:

Հուշարձանների գույքագրաման աշխատանքների ժամանակ կանխվում, նվազագույնի են հասցվում մշակութային ժառանգության խոցելիության աստիճանը, քանի որ արձանագրվում են նաև այն իրավիճակները, որոնք կարող են վտանգել հուշարձանի պահպանվածությանը:

Հուշարձանների գույքագրաման արդյունքում ստեղծված փաստավավերագրական նյութերը, հավաքված տեղեկատվությունը կարևոր ելակետային հիմքեր են պատմական քաղաքների մանրամասն հատակագծման, կառուցապատման, պատմամշակութային հիմնավորման նախագծերի կազմման համար:

ԲՀՊՏ-երի համար տեղեկատվական տեխնոլոգիայի համակարգեր առայժմ չեն ներդրված, քանի որ դրանց մեծ մասի սահմանների նկարագիրը և քարտեզները դեռևս հաստատված չեն:

2.8 ՊԼԱՆԱՎՈՐՄԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԻՆՏԵԳՐՎԱԾ ՄԻԱՍՆԱԿԱՆ ԳՆԱՀԱՏՈՒՄ

Տարածական պլանավորման փաստաթղթերի մշակման գործընթացի վերաբերյալ

Տարածական պլանավորման փաստաթղթերի մշակման, փորձաքննության, համաձայնեցման, հաստատման և փոփոխման կարգերը ունեն նմանատիպ ընթացակարգեր, այն տարբերությամբ, թե ով է պատվիրատուն և ում կողմից է հաստատվելու փաստաթուղթը:

Ազգային և ռեգիոնալ մակարդակի տարածական պլանավորման փաստաթղթերի պատվիրատու հանդես է գալիս ՀՀ քաղաքաշինության նախարարությունը, տեղական մակարդակի տարածական պլանավորման փաստաթղթերի պատվիրատու է՝ համայնքի ղեկավարը: Նշված բոլոր փաստաթղթերը հաստատում է ՀՀ կառավարությունը, միայն գլխավոր հատակագծերի մեջ որոշ փոփոխությունները /երբ դրանք չեն վերաբերում հողերի կատեգորիայի փոփոխության/ և գոտիավորման նախագծերը հաստատում է համայնքի ավագանին:

Ընդհանուր առմամբ ընթացակարգը հետևյալն է.

- Պատվիրատուի կողմից մշակվում է նախագծային առաջադրանք: Տեղական մակարդակի պլանավորման փաստաթղթերի դեպքում առաջադրանքը համաձայնեցվում է շահագրգիռ մարմինների հետ /համապատասխան մարզպետ, ՀՀ տարածքային կառավարման, քաղաքաշինության, բնապահպանության, գյուղատնտեսության, մշակույթի, արտակարգ իրավիճակների, էներգետիկայի և բնական պաշարների, տրանսպորտի և կապի նախարարներ, ՀՀ ոստիկանության պետ, կառավարությանն առընթեր անշարժ գույքի կադաստրի պետական կոմիտեի նախագահ, կառավարությանն առընթեր ջրային տնտեսության պետական կոմիտեի նախագահ/: Անհրաժեշտության դեպքում առաջադրանքը լրամշակվում է հաշվի առնելով առաջարկությունները և դիտողությունները, որից հետո համայնքում կազմակերպվում է հասարակական քննարկում: Վերջնամշակված նախագծային առաջադրանքը հաստատում է պատվիրատուն:
- Պատվիրատուն «Գնումների մասին» ՀՀ օրենքով սահմանված կարգով ընտրված՝ նախագծային ընկերության հետ կնքում է պայմանագիր և տրամադրում անհրաժեշտ ելակետային նյութերը:
- Նախագծային աշխատանքների ավարտից հետո պատվիրատուն տարածական պլանավորման փաստաթուղթը ներկայացնում է՝ լիցենզիա ունեցող մասնագիտացված ընկերություն՝ քաղաքաշինական համալիր փորձաքննության եզրակացություն և ՀՀ բնապահպանության նախարարություն՝ շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության փորձաքննության եզրակացություն ստանալու նպատակով:
- Փորձաքննությունների դրական եզրակացություններ ստանալուց հետո համայնքում կազմակերպվում են նախագծի մասին հասարակության իրազեկման միջոցառումներ,
- Նախագիծը համաձայնեցվում է մարզպետի և շահագրգիռ մարմինների հետ /բոլոր այն մարմինների, որոնց հետ համաձայնեցվել էր առաջադրանքը/, որից հետո լրամշակվում է, հաշվի առնելով դիտողությունները և առաջարկությունները,
- Նախագիծը ներկայացվում է ՀՀ քաղաքաշինության նախարարություն, որտեղ քննարկվում է միջգերատեսչական հանձնաժողովի նիստում:

- Վերջնամշակված նախագիծը ՀՀ քաղաքաշինության նախարարության կողմից ներկայացվում է ՀՀ Կառավարության հաստատմանը:
Հաստատված գլխավոր հատակագիծը և գոտիավորման նախագիծը հիմք են հանդիսանում քաղաքաշինական գործունեություն ծավալելու ժամանակ և պարտադիր են քաղաքաշինական գործունեություն իրականացնող բոլոր սուբյեկտների համար: Տարածական պլանավորման փաստաթղթերով սահմանված պահանջները հիմք են ծառայում ճարտարապետահատակագծային առաջադրանքի տրամադրման համար /նախագծման թույլտվություն

Իրականացված և իրականացվող ծրագրերի վերաբերյալ

2003-2006 թթ.-ին ԵԽ-ի աջակցությամբ ՀՀ քաղաքաշինության նախարարության կողմից /ՀՀ մշակույթի և ՀՀ բնապահպանության նախարարությունների, տեղական իշխանությունների, հասարակական կազմակերպությունների և փորձագետների մասնակցությամբ/ Հարավային Կովկասում մշակութային և բնական ժառանգության պահպանման /պատմական քաղաքների կառավարման և ինստիտուցիոնալ կարողությունների զարգացման տարածաշրջանային ծրագրի շրջանակներում իրականացվել է «Ճարտարապետական և բնական ժառանգության վերականգնումը քաղաքաշինության քաղաքականության մեջ/ Հայաստան» ծրագիրը: Մշակվեց «Հայաստանի Աշտարակ, Գորիս և Գյումրի քաղաքների ճարտարապետական և բնական ժառանգության վերականգնման քաղաքաշինական քաղաքականության գերակա ուղղությունների Հայեցակարգը»:

ՀՀ կառավարության 2005թ. հունիսի 9-ի N 948-Ն որոշմամբ հաստատվեց և իրականացվեց «Ծաղկածորը միջազգային չափանիշներին համապատասխանող զբոսաշրջության կենտրոն» նպատակային խնդիրների լուծման ծրագիրը: Այսօր Ծաղկածորը բավականին զարգացած ենթակառուցվածքներով, թե ամառային և թե ձմեռային զբոսաշրջային կենտրոն է: Ծրագիրն էապես նպաստել է Հայաստանում ձմեռային զբոսաշրջության զարգացմանը և զբոսաշրջային սեզոնի երկարաձգմանը:

ՀՀ կառավարության 2008 թ. սեպտեմբերի 18-ի N 1064-Ն որոշմամբ Ջերմուկ քաղաքը հայտարարվեց զբոսաշրջային կենտրոն՝ սահմանելով քաղաքի զարգացման հայեցակարգային նպատակները (քաղաքը դարձնել տարվա չորս եղանակի ակտիվ հանգստի կենտրոն՝ զարգացնելով առողջարանային, ձմեռային զբոսաշրջությունը, քաղաքը դարձնելով շախմատի միջազգային մրցաշարերի կազմակերպման կենտրոնի և համահայկական, ինչպես նաև միջազգային երիտասարդական ու մանկապատանեկան ճամբարատեղիի):

Քաղաքի զարգացման հայեցակարգային նպատակներին ու խնդիրներին համապատասխան մշակվել և ՀՀ կառավարության 2009թ. հուլիսի 16-ի նիստի N 29 Արձանագրային որոշմամբ հավանության է արժանացել «Ջերմուկ քաղաքի զարգացման ծրագիրը»:

ՀՀ էկոնոմիկայի նախարարության և Շվեյցարական «ԹայգերԴեվ Սուիսս» ընկերության միջև կնքված պայմանագրով վերջինիս կողմից մշակվել են առաջարկություններ ուղղված կառավարությունից բխող ինժեներական լուծումների, Ջերմուկ քաղաքի գլխավոր հատակագծի լրամշակման, գործարար մոդելի, ինժեներական և տրանսպորտային ենթակառուցվածքների բարելավման ուղղությամբ, մշակվել է Ջերմուկի եռաչափ թվային մոդելը և մանրակերտը, ինչն առաջին անգամ ներկայացվել 2010թ. հոկտեմբերին պոտենցիալ ներդրողներին ՀՀ Նախագահի ներկայությամբ:

Շվեյցարական «ԹայգերԴեվ Սուիսս» ընկերության ներկայացրած առաջարկություններին համապատասխան լրամշակվել և հաստատվել է քաղաքի գլխավոր

հատակագիծը: Բարեկարգվել են Ջերմուկ քաղաքի մայթերը, խճուղիները և հանրային վայրերը, վերանորոգվել են 31 կմ. երկարությամբ ներհամայնքային ճանապարհները, ամբողջությամբ լուսավորված են քաղաքի փողոցները:

2011 թ.-ից սկսած յուրաքանչյուր տարի հոկտեմբերին Ջերմուկ քաղաքում կազմակերպվում է գյուղական համայնքների համաժողովը, որի շրջանակներում անցկացվում է կլոր սեղան նվիրված համայնքներում զբոսաշրջության զարգացման հարցերի քննարկմանը:

ՀՀ կառավարության 2009 թվականի հունիսի 26-ի N 848-Ն որոշմամբ հայտարարվեց «Տաթև» զբոսաշրջային կենտրոնը, սահմանելով Տաթև և շրջակա ութ համայնքները ներառող զբոսաշրջային կենտրոնի զարգացման հայեցակարգային նպատակներն ու խնդիրները, որն շրջանակներում մշակվում են համապատասխան զարգացման ծրագրեր: «Տաթև» զբոսաշրջային կենտրոնում 2010թ. հոկտեմբերի 16-ին բացվեց աշխարհում ամենաերկար «Տաթևի թևեր» ճոպանուղին (5,7 կմ), որը գրանցվել է Գինեսի ռեկորդների գրքում:

ՀՀ կառավարության 2009 թվականի հոկտեմբերի 1-ի N 1222-Ն որոշմամբ հայտարարվեց «Հյուսիսային դարպաս» զբոսաշրջային կենտրոնը: Որոշմամբ սահմանված հայեցակարգային նպատակների ու խնդիրներին համապատասխան Ախթալա և Օձուն համայնքներում կազմակերպվում և ավանդական են դարձել համապատասխանաբար «Խորովածի» և «Օձունի գանձեր» փառատոները, Լոռու մարզում տարբեր համայնքների բնակիչների համար կազմակերպվել են մի շարք սեմինար քննարկումներ՝ զբոսաշրջային տների ձևավորման և վերջիններիս զբոսաշրջային ծառայությունների մեջ ներգրավելու նպատակով: ՄԱԿ Զբոսաշրջության Համաշխարհային Կազմակերպության հետ համագործակցության շրջանակներում քննարկվում է ՄԱԿ ԶՀԿ կամավորների ու տեղի բնակիչների մասնակցությամբ Հայաստանի և Վրաստանի սահմանամերձ բնակավայրերում զբոսաշրջային ռեսուրսների գույքագրմանն ու համապատասխան տարածաշրջանային զբոսաշրջային արդյունքների ձևավորմանն ուղղված միջոցառման իրականացման հնարավորությունը:

2008-2011 թթ. ՀՀ էկոնոմիկայի նախարարությունը համագործակցելով ՀՀ մշակույթի նախարարության հետ իրականացվել է ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի Մոսկվայի գարսենյակի կողմից ղեկավարվող "Roads of Culture and Tourism for Development and Dialogue in Armenia" ծրագիրը: Ծրագրի հիմնական նպատակն էր՝ զարգացնել մշակութային զբոսաշրջությունը Հայաստանի այն տարածքներում, որտեղ տեղակայված են ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի ցուցակում գրանցված պատմամշակութային հուշարձանները, ինչպես նաև այն պատմամշակութային հուշարձանների տարածքում, որոնք առաջարկվում են ընդգրկվել համաշխարհային ժառանգության ցանկում:

ՀՀ կառավարության 2013 թ. հունվարի 31-ի N 77-Ա որոշմամբ հաստատվել է «Գորիս քաղաքում զբոսաշրջության զարգացման ծրագիրը»: Ծրագրի իրականացման շրջանակներում իրականացվում են Գորիս քաղաքի և շրջակա համայնքների զբոսաշրջային ռեսուրսների գույքագրման և տվյալների բազայի ստեղծման աշխատանքներ: «Զբոսաշրջությանն աջակցության ծառայություններ» 2014-2016 թվականներին ծրագրի շրջանակներում պետական աջակցություն է ցուցաբերվում «Սյունյաց ավանդույթներ» ամենամյա փառատոնի կազմակերպմանը:

ՀՀ մշակույթի նախարարության համակարգում գործող ՊՈԱԿ-ներից, տարածքային ստորաբաժանումներից ստացված տեղեկատվության համաձայն նախարարությունում մշակվում են տարբեր տարածաշրջաններում իրականացվում են աշխատանքներ:

ՀՀ մշակույթի նախարարության կողմից իրականացվում է Գյումրի քաղաքի Շչորսի 2, Աճեմյան 2, 2ա հուշարձան-շենքերի վերականգնման ծրագիր, որի արդյունքում նշված հուշարձան-շենքերը կստանան նոր գործառնական նշանակություն և կվերագործարկվեն

որպես Շիրակի երկրագիտական թանգարան, Հայաստանի ազգային պարկերասրահի մասնաճյուղ: Շենքի մի մասն արդեն վերականգնվել և ներկայում տեղակայվել է Շիրակի մարզային գրադարանը:

Ներկայում համաշխարհային ժառանգության պահպանությանն ուղղված գործընթացների հիմնական նպատակներից է՝ մշակութային ժառանգությունը դիտարկել որպես կայուն-տևական զարգացման խթանիչ և միջմշակութային երկխոսությունների միջոցով խորհրդածել համաշխարհային ժառանգության պահպանության խնդիրների և հեռանկարների շուրջ: Վերջին տասնամյակում Հայաստանի Հանրապետությունում զգալի քայլեր են կատարվում **մշակույթի՝ որպես կայուն զարգացման ռեսուրսի** գնահատման և արժևորման ուղղությամբ: Մասնավորապես, ուսումնասիրվում է նրա դերն ազգային ինքնության, քաղաքացիական հասարակության և երկրում սոցիալական կապիտալի ձևավորման, խաղաղության, մշակութային բազմազանության պահպանության գործում:

Պետական մշակութային քաղաքականությունն այս ոլորտում իրականացվում է մշակութային միջավայրի, ժառանգված տարածքի բնության, պատմամշակութային արժեքների պահպանման սկզբունքներին համապատասխան: Ներդրված մեխանիզմները հնարավորություն են տալիս կայուն զարգացման գաղափարախոսությունն արդյունավետորեն զուգակցել ազգային մշակութային առաջնայնությունների հետ:

Հայաստանն այսօր հեռանկարային զարգացման գերակայությունների մեջ առանձնահատուկ տեղ է հատկացնում զբոսաշրջությանը՝ հատկապես նկատի ունենալով երկրում պատմամշակութային հարուստ ժառանգության առկայությունը:

«Մշակույթի նախարարության նախաձեռնությամբ մշակվել և շարունակվում են մշակվել մի շարք ծրագրեր, որոնք միտված են պատմամշակութային ժառանգության պահպանությանն ուղղված հեռանկարային զարգացման ծրագրերի մշակմանը, որոնք արդյունավետ կզուգորդվեն նաև տարածաշրջանում արդեն իսկ իրականացվող ծրագրերի հետ: Մշակութային ժառանգության պահպանությանն ու հանրահռչակմանն ուղղված ծրագրերն իրենց հերթին կնպաստեն մասնագիտական համագործակցության ընդլայնմանը, մշակութային զբոսաշրջության և ենթակառուցվածքների զարգացմանը, ինստիտուցիոնալ կառույցների ձևավորմանը, ինչը համահունչ կլինի նաև ներկայում Հայաստանում միջազգային կառույցների հետ իրականացվող ծրագրերին:

Վերջին տարիներին մշակութային զբոսաշրջության ընտրված ուղի է համարվում Հայկական լեռնաշխարհում պատմականորեն ձևավորված հարավային առանցքի կամ միջանցքի ուղղությունը: ՀՀ կառավարությունը կարևորելով երկրում զբոսաշրջության զարգացումը՝ ընդունել է հարավային ուղղության զարգացմանը միտված մի շարք ծրագրեր.

- Մասնավորապես, 2013 թ. **ՀՀ մշակույթի նախարարության կողմից հանրապետության հարավային ուղղությամբ պատմության և մշակույթի անշարժ հուշարձանների պահպանությանն ուղղված** մշակվել և ՀՀ կառավարության քննարկման է ներկայացվել «**Հարավային Երևան-Մեղրի զբոսաշրջային երթուղու զարգացման հեռանկարային համալիր ծրագիրը հաստատելու մասին**» ՀՀ կառավարության որոշման նախագիծը:
- Ներկայում **Տեղական տնտեսության և զբոսաշրջության ենթակառուցվածքի զարգացման ծրագրի (ՏՏԶԵԶԾ)** շրջանակում Համաշխարհային բանկի հետ համագործակցությամբ իրականացվում է «**Հարավային միջանցք**» ծրագիրը, մասնավորապես, **Խոր Վիրապի (Արտաշատի դիրակետ), Դվին պատմական քաղաքատեղիի, Զորաց քարեր բնակատեղիի և Գորիս քաղաքի հուշարձանների** վերականգնման, բարեկարգման համար անհրաժեշտ տեխնիկական առաջադրանքների մշակման, զբոսաշրջության խթանման համար անհրաժեշտ ենթակառուցվածքների արդիա-

կանացման ուղղությամբ: **Տեղական տնտեսության և զբոսաշրջության ենթակառուցվածքի զարգացման ծրագրում (ՏՏԶԵԶԾ) ՀՀ մշակույթի նախարարության նախաձեռնությամբ հիմնականում ընդգրկվել են Հարավային Երևան-Մեղրի զբոսաշրջային երթուղու զարգացման հեռանկարային համալիր ծրագրում նախանշված հիմնական զբոսաշրջային վայրերը:** Ծրագրի շրջանակում 2016 թվականին համագործակցություն է սկսվել նաև **ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի** հետ՝ Համաշխարհային ժառանգության ցանկերում ընդգրկված հուշարձանների պահպանությանն ուղղված խնդիրների շուրջ (Համաշխարհային ժառանգության ցանկում ընդգրկված հուշարձանների կառավարման պլանների մշակում, տեխնիկական խորհրդատվություն, աշխատանքային թիմերի համար սեմինարների կազմակերպում, «Համաշխարհային ժառանգության ցանկում ընդգրկված հուշարձանների կառավարումը» թեմայով հայ-վրացական համատեղ դասընթացների կազմակերպում, երկրաշարժերի պարագայում Համաշխարհային ժառանգության ցանկում ընդգրկված հուշարձանների խոցելիության գնահատում):

- Զուգահեռաբար, **ԱՄՆ միջազգային զարգացման գործակալության և Ամիթոնյան հաստատության հետ փոխըմբռնման հուշագրի կնքման արդյունքում** մշակված համապարփակ հայեցակարգային փաստաթղթի համաձայն՝ ծրագրվում է Հայաստանում ևս իրականացնել մի շարք մշակութային ծրագրեր՝ ենթակառուցվածքների զարգացման, մշակութային ժառանգության պահպանության, նոր զբոսաշրջային արտադրանքի ձևավորման և այլ ոլորտներում: ՀՀ մշակույթի նախարարությունն առաջարկել է իրականացվելիք ծրագրերում ներառել ՀՀ կառավարության կողմից մշակված են մի շարք ռազմավարական ծրագրերի բաղադրիչներ, ինչպիսին է Երևան-Մեղրի զբոսաշրջային զարգացման հեռանկարային ծրագիրը, որն ընդգրկում է Հայաստանի 3 մարզերի (ՀՀ Արարատի, Վայոց ձորի և Սյունիքի) տարածքում գտնվող գրեթե բոլոր բաղադրիչները՝ երթուղու ճանապարհներին առկա հուշարձաններ, ենթակառուցվածքների զարգացում և այլն: Ներկայում աշխատանքները գտնվում են պլանավորման փուլում:
- Հայաստանի Հանրապետությունում զբոսաշրջային ռազմավարական ծրագրերի զարգացման հարցում կարևոր դերակատարություն ունեն նաև Հայաստանի Հանրապետության տարածքում գտնվող դիտարժան և օգտագործման ենթակա **քարանձավների** մի զգալի մասը: Այդ նպատակով ՀՀ կառավարությունը 2015 թվականի դեկտեմբերի 10-ի նիստի N 54 արձանագրության 30-րդ կետի որոշմամբ հաստատել է քարանձավները զբոսաշրջային նպատակներով օգտագործման հանձնելու միջոցառումների ծրագիրը, ինչով նախատեսվել է ընտրել և օգտագործման հանձնել պատմամշակութային նշանակության մի շարք քարանձավներ: Ստեղծված միջգերատեսչական աշխատանքային խմբի կողմից օգտագործման հանձնելու նպատակով ընտրվել են ՀՀ Վայոց ձորի «Արջերի», «Մոզրովի», «Մագելանի» և «Արենի 1 (Թռչունների)», ՀՀ Արագածոտնի մարզի Աղձքի «Քարե դռներ» քարանձավները:
- 2011-2014 թթ. հայ-իտալական արդյունավետ մշակութային համագործակցության արդյունքում 2016 թ. Հայաստանի և Իտալիայի արտաքին գործերի նախարարների միջև ստորագրվել է **Հայաստանում մշակութային ժառանգության պահպանման և վերականգնման տարածաշրջանային կենտրոն** հիմնելու մասին համատեղ հայտարարությունը: Ներկայում կենտրոնի հիմնման աշխատանքներն ընթացքի մեջ են:

- ՀՀ մշակույթի նախարարության և Հայաստանում Միացյալ Նահանգների դեսպանության միջև **«Մեղրի քաղաքի Սբ Սարգիս (Սբ Հովհաննես) եկեղեցու պահպանության և որմնանկարների վերականգնման նպատակով ԱՄՆ դեսպանի մշակութային պահպանության հիմնադրամի կողմից դրամաշնորհի տրամադրման մասին»** ստորագրումը հուշագիրը, ինչի շրջանակում նախապատրաստական աշխատանքներ են սկսվել եկեղեցու որմնանկարների վերականգնումն իրականացնելու ուղղությամբ:
- 2015 թ.-ից Հայաստանը պաշտոնապես միացել է **«Համայնքի կողմից իրականացվող քաղաքաշինական ռազմավարությունը պատմական քաղաքներում» (COMUS)** ծրագրին, որը 2009-2011 թթ. իրականացված Կիլյան նախաձեռնության՝ «Մշակութային ժառանգության վերականգնումը պատմական քաղաքներում» պիլոտային ծրագրի շարունակությունն է: Ծրագրի շրջանակում Գյումրին և Գորիսը ընտրվել են պիլոտային քաղաքներ: Ներկայում մշակվել են քաղաքների մշակութային ժառանգության պահպանությանն ուղղված անհրաժեշտ գործողությունների Ելակետային պլանները, «Նախնական տեխնիկական գնահատում» և «Նպատակահարմարության վերաբերյալ ուսումնասիրություններ» փաստաթղթերը: Յուրաքանչյուր պիլոտային քաղաքում ստեղծվել են տեղական շահառուների խմբեր, որոնցում ներգրավված են տարբեր մարմինների, գերատեսչությունների, հասարակական կազմակերպությունների, բիզնեսի ներկայացուցիչներ: Ծրագրի ձեռքբերումներից է տեղական շահառուների ակտիվ մասնակցությունը փաստաթղթերի մշակման աշխատանքներին: Ծրագրի վերաբերյալ նկարահանվել են Գյումրի և Գորիս քաղաքներին նվիրված ֆիլմեր և տպագրվել են բրոշյուրներ:
- Հայաստանի Հանրապետությունն 2012 թ.-ից անդամակցում է **«Եվրոպա Նոստրա» կազմակերպությանը**: Կազմակերպությունը հնավարություն է ընձեռնում անդամ կազմակերպություններին ներկայացնելու իրենց տարածքում գտնվող վտանգված հուշարձանները մրցանակի՝ եվրոպական տարբեր շահագրգիռ կազմակերպություններից ֆինանսավորում ստանալու նպատակով: **«Մշակութային ժառանգության պահպանումը Հայաստանում» վերապատրաստման ծրագիրը «Կրթություն, վերապատրաստում և հանրահռչակում» անվանակարգում արժանացել է «Եվրոպա Նոստրա 2015» մրցանակին**: 2016 թ. Շիրակի մարզի «Երեբոյք» հնագիտական հուշարձանը և հարևանությամբ գտնվող Անիպեմզա գյուղը ներառվել են Եվրոպայի 7 առավել վտանգված հուշարձանների ցանկում: Որոշումը կայացվել է ս. թ. մարտի 16-ին՝ Վենետիկում կայացած «Եվրոպա Նոստրա» մրցանակաբաշխության ժամանակ: Այդ նպատակով Հայաստանում այցելեցին «Եվրոպա Նոստրա» կազմակերպության և Եվրոպական ներդրումների բանկինստիտուտի մի խումբ փորձագետներ: Ազդադարարվեց հնավայրի և գյուղի վերականգնման ծրագրի մեկնարկը: Երեբոյք եռանավ բազիլիկ տաճարը, որը կառուցվել է 6-րդ դարում, Հայաստանի հնագույն քրիստոնեական հուշարձաններից է: Այն ընդգրկված է նաև ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի համաշխարհային ժառանգության նախնական ցանկում:
- Ամեն տարի Հայաստանը մասնակցում է համաեվրոպական միջոցառումների՝ **«Եվրոպական ժառանգության օրեր», «Թանգարանների միջազգային օր», «Թանգարանների գիշեր», «Հուշարձանների և տեսարժան վայրերի**

միջազգային օր», առաջադրված խորագրերի ներքո իրականացվում են հանրապետական ծոշոր միջոցառումներ և ծրագրեր :

2.9. ԼԻԱԶՈՐՄԱՆ/ՄԻԱՍՆԱԿԱՆ ԹՈՒՅԼՏՎՈՒԹՅՈՒՆ

Կառուցապատում իրականացնելու համար անհրաժեշտ ընթացակարգեր

ՀՀ օրենսդրությամբ կառուցապատման բոլոր ընթացակարգերը ապակենտրոնացված են և դրանց իրականացման լիազորությունները վերապահված են տեղական ինքնակառավարման մարմիններին:

Կառուցապատման ընթացակարգի հիմնական փուլերը.

1. Նախագծում (ճարտարապետահատակագծային առաջադրանք, նախագծի մշակում, փորձաքննություն, համաձայնեցում, հաստատում, օրենսդրությամբ սահմանված դեպքերում՝ իրազեկում, շինարարության թույլտվություն)

1.1. ճարտարապետահատակագծային առաջադրանք (այսուհետ՝ ՃՀԱ)

ա/ Նոր շինարարություն

- աճուրդով կամ մրցույթով հողամասի տրամադրման դեպքում՝ ՃՀԱ-ը /ներառյալ հողամասի հատակագիծը և տեխնիկական պայմանները/ տրամադրվում է սակարկությունների փաթեթով.

- առանց աճուրդի կամ մրցույթի հողամասի տրամադրման դեպքում՝ իրավասու մարմնի որոշման հետ միաժամանակ.

բ/ Անշարժ գույքի սեփականատիրոջ նախաձեռնությամբ իրականացվող կառուցապատում

- ՃՀԱ-ի /ներառյալ հողամասի հատակագիծը և տեխնիկական պայմանները/ տրամադրման ժամկետը՝ 20 օր.

1.2. Ճարտարապետաշինարարական նախագծի մշակում

ա/ Նախագծումը՝ լիցենզավորված անձանց հետ պայմանագրի կնքելու միջոցով.

բ/ Փուլերով նախագծման դեպքում՝ հաստատված միջանկյալ փուլը հիմք է հանդիսանում շինարարության թույլտվության տրման համար.

գ/ Նախագծման ժամկետը՝ ամրագրվում է պայմանագրով.

1.3. Փորձաքննություն՝ համապատասխան լիցենզիա ունեցող կազմակերպության հետ կնքվող պայմանագրի միջոցով ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված են նախագծային փաստաթղթերի համալիր փորձաքննության, պարզ փորձաքննության անցկացման, ինչպես նաև նախագծողի երաշխավորությամբ համաձայնեցման ներկայացվող դեպքերը:

1.4. Նախագծային փաստաթղթերի համաձայնեցում /10 օր/ + օրենսդրությամբ սահմանված դեպքերում, երբ պահանջվում է նաև իրազեկում՝ 21 օր/: Այն հիմք է հանդիսանում շինարարության թույլտվություն ստանալու համար / 7 օր/ .

2. ՇԻՆԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

2.1. Շինարարության իրականացում

ա/ շինարարությունը՝ լիցենզավորված անձանց հետ պայմանագրի կնքման միջոցով.

բ/ շինարարության տևողությունը՝ շինարարության թույլտվությամբ սահմանված ժամկետներում

2.2. Ավարտված շինարարության շահագործման ակտի ձևակերպում (այսուհետ՝ շահագործման ակտ)

ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված են շահագործման ակտերի ձևակերպման դեպքերը՝

ա/ երկկողմանի ակտ՝ կապալառուի և կառուցապատողի միջև + ՀՀ քաղաքաշինական պետական տեսչության տեղեկանքը / 3 օր /.

բ/ հանձնաժողովի ակտով.

զ/ շահագործման ակտի ձևակերպում՝ համայնքի ղեկավարի կողմից / Տօր /:

Թույլտվություններ տրվում են նաև հուշարձանների տեղափոխման անհրաժեշտության առաջացման դեպքում:

«Օրենսդրության համաձայն մշակութային անշարժ ժառանգության՝ հանրապետական և տեղական նշանակության հուշարձանների տեղափոխումը, հանրապետական նշանակության հուշարձանների փոփոխումը կարող են կատարվել միայն բացառիկ դեպքերում՝ Հայաստանի Հանրապետության կառավարության թույլտվությամբ, իսկ տեղական նշանակության հուշարձանների փոփոխումը՝ պետական կառավարման տարածքային մարմինների թույլտվությամբ:

Հուշարձանների տեղափոխման և փոփոխման թույլտվություն տրվում է միայն «Մշակույթի նախարարության եզրակացության հիման վրա:

Նախքան հուշարձանը տեղափոխելը կամ փոփոխելը, իսկ անհրաժեշտության դեպքում նաև դրանք կատարելու ընթացքում, միայն «Մշակույթի նախարարությունը կազմակերպում է հուշարձանի գիտական ուսումնասիրման, չափագրման և լուսանկարման աշխատանքները:

Տեղական նշանակության հուշարձանների ամրակայման, նորոգման և վերականգնման թույլտվություն սահմանված կարգով տալիս է պետական կառավարման տարածքային կամ տեղական ինքնակառավարման մարմինը՝ նախապես համաձայնեցնելով «Մշակույթի նախարարության հետ:

Տեղական նշանակության հուշարձանների ամրակայման, նորոգման և վերականգնման աշխատանքների նկատմամբ վերահսկողությունն իրականացնում են պետական կառավարման տարածքային մարմինները և «Մշակույթի նախարարությունը:

Հուշարձանների հետախուզման և հնագիտական պեղումների թույլտվություն օրենքով սահմանված կարգով տալիս է լիազորված մարմինը՝ իրեն կից գործող միջգերատեսչական հնագիտական հանձնաժողովի դրական եզրակացության հիման վրա: Լիազորված մարմնի որոշումների, հրահանգների և հանձնարարականների կատարումը պարտադիր է հուշարձանների հետախուզում և հնագիտական պեղումներ ձեռնարկողների ու հետախուզման և հնագիտական պեղումների ղեկավարների համար:

Քաղաքաշինական զարգացման ծրագրերն իրականացվում են՝ տեղական ինքնակառավարման մարմինների կողմից տրված թույլտվությունների միջոցով:

2.10. ՄԱՍՆԱՎՈՐ ՍԵՎՏՈՐԻ ՄԱՍՆԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆԸ / ԼԻԱԶՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Մշակութային ժառանգության պահպանության բնագավառում մասնավոր սեփականության հարաբերությունները կարգավորվում են «Քաղաքացիական օրենսգրքով, «Հոդային օրենսգրքով և Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ, մասնավորապես անշարժ հուշարձանների բնագավառում «Պատմության և մշակույթի անշարժ հուշարձանների ու պատմական միջավայրի պահպանության ու օգտագործման մասին» «Օրենքով, «ՀՀ քաղաքաշինության մասին օրենքով», բնության հուշարձանների բնագավառում «Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության գնահատման մասին» «Օրենքի օրենքներով:

- Համաձայն ՀՀ «Պատմության և մշակույթի անշարժ հուշարձանների ու պատմական միջավայրի պահպանության ու օգտագործման մասին» օրենքի՝ Հայաստանի Հանրապետության և այլ պետությունների իրավաբանական ու ֆիզիկական անձինք իրենց անմիջական մասնակցությամբ, նախաձեռնությամբ, հովանավորությամբ, նվիրատվությամբ, ֆինանսական նյութատեխնիկական օգնությամբ կարող են աջակցել հուշարձանների հայտնաբերման, պետական հաշվառման, ամրակայման, նորոգման, վերականգնման և օգտագործման

աշխատանքներին, կարող են ներկայացնել և քննարկման դնել բնագավառի վերաբերյալ մասնակի կամ համալիր առաջարկներ, ծրագրեր:

- Հուշարձանն օգտագործող իրավաբանական և ֆիզիկական անձինք պատասխանատվություն են կրում դրանց պահպանության ու անվթարության ապահովման համար և պարտավոր են կատարել հուշարձանների պահպանության ու օգտագործման՝ Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրության պահանջները:
- Համաձայն «**Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության գնահատման մասին**» ՀՀ **օրենքի** փորձաքննության ենթակա նախատեսվող գործունեությունների փաստաթղթերը և փորձաքննության մասնագիտական եզրակացությունները ենթարկվում են հասարակական լուսման:

Համաձայն «**Պատմության և մշակույթի անշարժ հուշարձանների ու պատմական միջավայրի պահպանության ու օգտագործման մասին**» ՀՀ **օրենքի** հուշարձանի սեփականատերը պարտավոր է՝

ա) ապահովել հուշարձանի պահպանությունը և անվթարությունը.

բ) սահմանված կարգով տալ հուշարձանի պահպանական պարտավորագիր ՀՀ մշակույթի նախարարությանը՝ հանրապետական նշանակության հուշարձանի դեպքում, կամ պետական կառավարման տարածքային մարմնին՝ տեղական նշանակության հուշարձանի դեպքում.

գ) ապահովել հուշարձանի մատչելիությունն ուսումնասիրման և պահպանության վերահսկման համար.

դ) կատարել հուշարձանի ամրակայման, նորոգման, վերականգնման և տարածքի բարեկարգման աշխատանքներ՝ դրանց նախագծերը նախապես համաձայնեցնելով լիազորված մարմնի հետ.

ե) հուշարձանը պահել բարեկարգ և մաքուր վիճակում, վերացնել օգտագործման ընթացքում հուշարձանին և դրա պահպանության գոտուն պատճառված վնասները.

զ) լիազորված մարմնին ՀՀ մշակույթի նախարարությանը նախապես տեղեկացնել հուշարձանի նկատմամբ սեփականության իրավունքի, դրա պահպանման և օգտագործման պայմանների փոփոխման մասին:

Հայաստանի Հանրապետության խոշոր սեփականատեր է հանդիսանում նաև Հայաստանյայց Առաքելական եկեղեցին: ՀՀ Ազգային ժողովի կողմից 2007 թվականի փետրվարի 22-ին ընդունվել է «**Հայաստանի Հանրապետության և Հաստանյայց Առաքելական Սուրբ եկեղեցու հարաբերությունների մասին**» ՀՀ **օրենքը**: ՀՀ Կառավարության մի շարք որոշումներով 1988-2006 թթ. Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ եկեղեցուն են հանձնվել 188 վանքեր և եկեղեցիներ:

Անշարժ գույքի սեփականատեր հանդիսացող կամ այն փոփոխելու իրավունքով օժտված օգտագործողը քաղաքաշինական գործունեություն իրականացնելիս հանդես է գալիս որպես կառուցապատող: Քաղաքաշինական գործունեության օբյեկտի սեփականատերն իրեն պատկանող օբյեկտը կարող է օգտագործել միայն ըստ նպատակային նշանակության: Սեփականատերն ապահովում է քաղաքաշինական օբյեկտի շահագործման որակական վիճակը նորմատիվ-տեխնիկական փաստաթղթերի պահանջներին համապատասխան:

Նախագծային և շինարարական գործունեությունը, փորձաքննության և տեխնիկական հսկողության անցկացումը ենթակա են լիցենզավորման: Լիցենզավորումը իրականացվում է «**Լիցենզավորման մասին**» ՀՀ **օրենքով** սահմանված կարգով:

Լիցենզավորման ենթակա գործունեության տեսակներով զբաղվելու իրավունք ունեն իրավաբանական և ֆիզիկական անձինք:

Քաղաքաշինական փաստաթղթերի մշակման լիզենզիա տրամադրելու նպատակով սահմանված են մասնագիտական որակավորման վերաբերյալ որոշակի պահանջներ:

2.11. ՖԻՆԱՆՍԱՎԿԱՆ ԱԶԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆ

Հուշարձանների պահպանության և օգտագործման բնագավառը ֆինանսավորվում է՝

- ա) պետական և համայնքի բյուջեների միջոցներով.
- բ) հուշարձանների սեփականատերերի և օգտագործողների միջոցներով.
- գ) մշակութային, հասարակական և այլ կազմակերպությունների ու

հիմնադրամների միջոցներով.

- դ) օրենքով չարգելվող այլ միջոցների հաշվին:

Մշակույթի ոլորտի ֆինանսավորման հիմնական աղբյուրը Հայաստանի Հանրապետության պետական բյուջեն է: Պետական բյուջեից ֆինանսավորումը կատարվում է բյուջետային ծախսերի ըստ տնտեսագիտական դասակարգման գործառական նշանակության: Ֆինանսավորումը կատարվում է երկու վարչական մակարդակով: Ֆինանսավորման կառուցվածքի հիմքը մշակույթի պահպանման, տարածման և զարգացման տարեկան ծրագրերն են:

Մշակույթի ոլորտի բյուջետային հատկացումները կատարվում են ըստ յուրաքանչյուր տարվա «**ՀՀ պետական բյուջեի մասին**» օրենքի:

Մշակույթի ոլորտում ֆինանսավորումն իրականացվում է՝ ղեկավարվելով «**ՀՀ բյուջետային համակարգի մասին**», «**Տեղական ինքնակառավարման մասին**», «**Ֆինանսական համահարթեցման մասին**» ՀՀ օրենքներով:

Բացի ՀՀ պետական բյուջեի հատկացումներից, հուշարձանների պահպանության բնագավառում մեծանում է նաև մասնավոր հատվածի ֆինանսական ներդրումների ծավալները:

2.12 ԽՆԴԻՐՆԵՐ ԵՎ ՊԱՏԺԱՄԻՋՈՑՆԵՐ

Մշակութային և բնության ժառանգության բնագավառի խնդիրներն են.

- Հուշարձանների պահպանության և վերականգնման գործընթացների վերահսկողությունը լիարժեք իրականացնելու նպատակով անհրաժեշտ է ստեղծել համապատասխան լիազորություններով օժտված կառույց՝ դրան տրամադրելով տեսչական ֆունկցիաներ և լիարժեք իրավասություններ:
- Անհրաժեշտ է վերանայել և խստացնել ՀՀ օրենսդրությամբ առկա պատասխանատվության ենթարկելու միջոցները՝ տույժերն և տուգանքները:
- Հասնել նրան, որ առանց ՀՀ մշակույթի նախարարության հետ համաձայնեցման՝ մշակութային ժառանգության հետ կապված որևէ որոշման ընդունում բացառվի, որը կարող է վնասել ոչ միայն հուշարձանի պահպանության գործընթացի սահմանված կարգով կազմակերպմանը, այլ նաև անմիջապես հուշարձաններին:
- «Պատմության և մշակույթի անշարժ հուշարձանների ու պատմական միջավայրի պահպանության և օգտագործման մասին» ՀՀ օրենքի համապատասխան հոդվածով հուշարձաններին կամ դրանց պահպանական գոտիներին վնաս պատճառած իրավաբանական և ֆիզիկական անձինք պարտավոր են վերականգնել դրանց նախկին վիճակը, իսկ վերականգնելու անհնարինության դեպքում հատուցել պատճառած վնասները՝ Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ սահմանված կարգով: Սակայն մինչ օրս սահմանված չէ կիրառման մեխանիզմը և բացակայում է վնասի գնահատման վերաբերյալ համապատասխան իրավական ակտը, որից էլ բխում է վարչական տույժերի սահմանման անհնարինությունը:

- Չնայած այն հանգամանքին, որ «Պատմության և մշակույթի անշարժ հուշարձանների ու պատմական միջավայրի պահպանության և օգտագործման մասին» ՀՀ օրենքի, «Քաղաքաշինության մասին» ՀՀ օրենքի, ինչպես նաև ՀՀ հողային օրենսգրքի համապատասխան հոդվածների պահանջներին՝ սահմանված է հատուկ պահպանվող պատմամշակութային հողերի, հուշարձանների և դրանց պատմական միջավայրի պահպանության ապահովման, պատմագեղարվեստական արժեքների պահպանության, նպատակային օգտագործման և բարենպաստ տեսողական ընկալման ապահովման նպատակով սահմանել օգտագործման ռեժիմ, սակայն դեռևս չի գործում համապատասխան իրավական ակտ: Ներկայում քննարկման ընթացքում է «Պատմության և մշակույթի անշարժ հուշարձանների պահպանական գոտիների և դրանց օգտագործման պայմանակարգի (ռեժիմի) սահմանման կարգը հաստատելու մասին» ՀՀ Կառավարության որոշման նախագիծը:
- ՀՀ փոքր տարածքը (29,74 հազ. կմ²), բնակչության բարձր խտությունը (100մ/կմ²), արդյունաբերական և գյուղատնտեսական գործունեության բացասական ազդեցությունները հանգեցրել են լանդշաֆտների զգալի փոփոխությունների: Տարաբնակեցման անհավասարաչափությունը և բնակավայրերի խիտ ցանցի առկայությունը դժվարացրել է համեմատաբար խոշոր և կոմպակտ ԲՀՊՏ-ների ձևավորումը՝ էկոհամակարգերի և լանդշաֆտների ամբողջականության սկզբունքների կիրառմամբ: Դրանց մեծ մասի սահմանները կտրտված են, չեն ներառում որոշ արժեքավոր էկոհամակարգեր, ԲՀՊՏ-ների առանձին հատվածների միջև տեղակայված են բնակավայրեր և ճանապարհներ, կան նաև չպահպանվող անկլավային տեղամասեր:
- Խոչընդոտներ առաջ են գալիս բնապահպանական խնդիրների հետ բնօգտագործման ներդաշնակ զուգորդման պահանջների և պայմանների վերաբերյալ հանրության սակավ իրազեկության, որոշ գերատեսչական, ինչպես նաև մասնավոր սեկտորի շահերի բախումների պատճառներով:
- Որպես կանոն քաղաքային միջավայրի համալիր վերականգնման/վերակառուցման ծրագրերի իրականացման համար պետական և համայնքային բյուջեների հատկացումները /հաստատված նպատակային ծրագրերի շրջանակներում/ սուղ են և նմանատիպ խնդիրների իրականացման համար անհրաժեշտ է միավորել պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների գործողությունները, ներգրավվելով ծրագրային միջոցառումների իրագործման մեջ մասնավոր հատվածի, հասարակական կազմակերպությունների, բնակչության, համապատասխան ԲՈՒՀ-երի ուսանողների, ինչպես նաև միջազգային կազմակերպությունների ուժերը:
- Մշակութային ժառանգության պահպանության, վերականգնման և օգտագործման երկարաժամկետ ծրագրերը սակավաթիվ են, խնդիր է նաև մասնավոր հատվածի քիչ ներգրավվածությունը,
- Մշակութային ժառանգության բնագավառի ֆինանսական միջոցների սղությունը /և պետական բյուջեի, և մասնավոր սեկտորի միջոցներ/:

Առաջնահերթ խնդիրներն են՝

- գործող օրենքի և կարգի համաձայն՝ հուշարձանների սեփականատերերի հետ պահպանական պարտավորագրերի պարտադիր կնքում.

- հուշարձանների վերականգնման ոլորտի մասնագետների պատրաստում և վերապատրաստում.
- քաղաքաշինական ակտիվ գործունեության տարածքներում հուշարձանների պահպանական գոտիների կազմում.
- տարածական պլանավորման փաստաթղթերի կազմում՝ առաջնահերթության կարգով պատմամշակութային ժառանգություն ունեցող համայնքների համար, հուշարձանների պահպանման գոտիներում քաղաքաշինական գործունեության ռեժիմների սահմանում.
- հուշարձանների ուսումնասիրման և վերականգնման համար անհրաժեշտ նյութատեխնիկական բազայի հագեցվածության ապահովում /արդի սարքավորումների սակավությունը/.
- հուշարձաններ տանող ճանապարհների ոչ բարվոք լինելը, ինչպես նաև դժվարամատչելի տեղանքը.
- ֆինանսավորման սղությունը:

Պատժամիջոցները.

Համաձայն **ՀՀ վարչական օրենսգրքի՝** պատմության և մշակույթի հուշարձանների պահպանության և օգտագործման կանոնները խախտելը առաջացնում է տուգանքի նշանակում քաղաքացիների նկատմամբ՝ սահմանված նվազագույն աշխատավարձի տասը տոկոսից մինչև հիսուն տոկոսի չափով և պաշտոնատար անձանց նկատմամբ՝ երեսուն տոկոսից մինչև դրա լրիվ չափը:

Համաձայն **ՀՀ քրեական օրենսգրքի՝** պետության պահպանության տակ գտնվող պատմության, մշակույթի հուշարձանները, ինչպես նաև պատմական կամ մշակութային առանձնակի արժեք ունեցող առարկաները կամ փաստաթղթերը ոչնչացնելը կամ վնասելը՝ պատժվում է տուգանքով՝ նվազագույն աշխատավարձի երկուհարյուրապատիկից չորսհարյուրապատիկի չափով, կամ կալանքով՝ առավելագույնը երկու ամիս ժամկետով, կամ ազատազրկմամբ՝ առավելագույնը երկու տարի ժամկետով: Նույն արարքները, որոնք կատարվել են առանձնակի արժեք ունեցող օբյեկտների կամ հուշարձանների նկատմամբ՝ պատժվում են տուգանքով՝ նվազագույն աշխատավարձի երեքհարյուրապատիկից հինգհարյուրապատիկի չափով, կամ կալանքով՝ մեկից երեք ամիս ժամկետով, կամ ազատազրկմամբ՝ առավելագույնը հինգ տարի ժամկետով: Եթե դրանք կատարվել են անզգուշությամբ և պատճառել են խոշոր վնաս՝ պատժվում են տուգանքով՝ նվազագույն աշխատավարձի հարյուրապատիկից երկուհարյուրապատիկի չափով, կամ կալանքով՝ առավելագույնը երկու ամիս ժամկետով, կամ ազատազրկմամբ՝ առավելագույնը մեկ տարի ժամկետով: Եթե դրանք կատարվել են առանձնակի արժեք ունեցող օբյեկտների կամ հուշարձանների նկատմամբ կամ պատճառել են առանձնապես խոշոր վնաս՝ պատժվում են տուգանքով՝ նվազագույն աշխատավարձի երկուհարյուրապատիկից չորսհարյուրապատիկի չափով, կամ կալանքով՝ առավելագույնը երկու ամիս ժամկետով, կամ ազատազրկմամբ՝ առավելագույնը երկու տարի ժամկետով:

Քաղաքաշինության բնագավառում իրավախախտումների համար պատասխանատվության տեսակները՝ տույժերը, տուգանքները և դրանց չափերը սահմանված են «**Քաղաքաշինության բնագավառում իրավախախտումների համար պատասխանատվության մասին**» ՀՀ օրենքով և «**Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ**» ՀՀ օրենսգրքով:

Տուգանքի նշանակումից հետո մեկ տարվա ընթացքում նույն բնույթի խախտում կատարելը՝ առաջացնում է տուգանքի նշանակում իրավաբանական անձի նկատմամբ օրենքի համապատասխան հողվածներով նախատեսված տուգանքների կրկնակի չափով, բայց ոչ ավելի սահմանված նվազագույն աշխատավարձի յոթհարյուրիսնապատիկի չափից:

Օրենքով սահմանված դեպքերում և կարգով կարող է կասեցվել կամ դադարեցվել քաղաքաշինական գործունեություն իրականացնելու լիցենզիայի գործողությունը:

3. ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ

Պատմական բնակավայրերի մշակութային ժառանգության պահպանության ոլորտում դեռևս առկա են մի շարք չկարգավորված խնդիրներ, որոնց լուծման համար անհրաժեշտ են՝

- **Կատարելագործել և լրամշակել իրավական դաշտը.**

ա. հուշարձանների պահպանական գոտիների կազմման, դրանց տարածքներում տարբեր տեսակի գործունեության իրականացման ռեժիմների սահմանման և հսկման կարգերի մշակում,

բ. հուշարձանների գնահատման կարգի մշակում և դրանց վնասման դեպքերում համարժեք պատժամիջոցների սահմանում,

- **Մշակութային ժառանգության կառավարման կառուցվածքի կատարելագործում.**

ա. ազգային մակարդակով ժառանգության պահպանության հսկողության նպատակով տեսչության ֆունկցիաներով օժտված ինքնուրույն միավորի ստեղծում,

բ. ռեզիդենտ և տեղական մակարդակներում ժառանգության պահպանության խնդիրները համակարգող օղակների ստեղծում,

գ. հուշարձանների պահպանության ոլորտում հասարակության և հասարակական կազմակերպությունների մասնակցության ակտիվացում և դերի մեծացում:

- **Կարգավորման անհրաժեշտ այլ խնդիրներ.**

ա. պետական ֆինանսական ներդրումների մեծացում, ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց կողմից կատարվող ներդրումների խրախուսում.

բ. մասնավոր սեկտորին՝ հուշարձանների պահպանման, վերականգնման և օգտագործման նպատակով պետական ֆինանսական աջակցության ցուցաբերում,

գ. բացի պետական սեփականություն համարվող հուշարձաններից նաև մյուս բոլոր հուշարձանների սեփականատերերի գույքահարկի վճարումից,

դ. հուշարձանների սեփականատերերի կողմից դրանց պահպանման պարտականությունների կատարման նկատմամբ ակտիվ հսկողության կազմակերպում,

ե. պատմական բնակավայրերի հուշարձանների պահպանական գոտիների վերականգնման նախագծում վերակենդանացման /ռեաբիլիտացիա/ գործի կազմակերպում և անհրաժեշտ ծավալի աշխատանքների կատարում: